

Socialhögskolan
Socialt arbete med drogmissbrukare SOL 065
Socialt arbete med barn och ungdom SOL 067
VT 2005

Föräldrars missbruk och barnets bästa

– en dokumentanalys av LVU-mål

Författare: Lena Olsson & Karina Lind

Handledare: Katarina Jacobsson

ABSTRACT

The aim of this essay was to examine how the decision-making in LVU cases are motivated in the judicial decisions. How has the principle of what is in the best interest of the child been noticeable in these judicial decisions and how are the child's needs and the consequences for the child of the drug abuse been described? When the parents have been judged to have given a non acceptable consent, how have they been described and how has the parents described the situation? Our research is of a qualitative nature, a document analysis of judicial decisions in LVU cases. We analyzed eight court cases containing decisions from County Court, Fiscal Court of Appeal and The Supreme Administrative Court. Our results showed that parents were described in the judicial argumentation as negative stereotypes and a picture of unreliability were created. What was best for the child were not expressed in words but woven into the children's needs and in most cases the consequences of the abuse of drugs were not made clear.

FÖRORD

Vi vill rikta ett varmt tack till vår handledare Katarina Jacobsson för värdefulla synpunkter och råd som har lett oss fram till denna uppsats. Katarina har under hela tiden varit tillgänglig, via mail eller telefon, för att svara på våra frågor. Vi har vid handledningstillfällena känt att vi har fått den tid vi har behövt för att räta ut alla frågetecken. Dessutom vill vi tacka våra kursföreståndare Bodil Rasmusson och Kerstin Svensson för ett flertal tips gällande relevant litteratur för vår uppsats.

Karina Lind och Lena Olsson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	
1. INTRODUKTION	5
1.1 Problemformulering	5
1.2 Syfte och frågor	6
1.3 Klargörande av begrepp	6
1.4 Teoretiskt perspektiv	7
2. BAKGRUND	8
2.1 LVU:s historia	8
<i>Vägen fram till LVU</i>	8
2.2 Begreppsdefinitioner	10
<i>Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)</i>	10
<i>Barn</i>	11
<i>Barnkonventionen</i>	11
<i>Barns behov</i>	11
<i>Föräldrars omsorgsförmåga</i>	13
3. TIDIGARE FORSKNING	15
3.1 Missbrukande föräldrar	15
3.2 Barn till missbrukande föräldrar	16
3.3 Brister i omsorgen på grund av föräldrars missbruk	16
3.4 Tvångsomhändertaganden	17
4. METOD OCH URVAL	19
4.1 Ett krympande material	19
4.2 Tillförlitlighet och metodologiska reflektioner	20
4.3 Etiska överväganden	21
4.4 Källkritik	21
5. RESULTAT OCH ANALYS	22
5.1 Presentation av rättsfallen	22
<i>Bakgrund till fallen i ord</i>	23
5.2 Föräldratyper konstrueras	26
<i>Den opålitlige föräldern</i>	26
<i>Den besvärlige föräldern</i>	28
<i>Den omogne föräldern</i>	29
<i>Den socialt misslyckade föräldern</i>	30

<i>Stämplande språkbruk</i>	32
5.3 Föräldern = mamman	32
5.4 Beskrivningar av föräldrakritik	33
<i>Föräldrar som kritiserar och försvarar sig</i>	33
<i>Föräldrar som ”gör sig en björntjänst”</i>	35
<i>Föräldrar som säger att de vill samarbeta</i>	36
5.5 Missbrukets konsekvenser för barn	37
5.6 Barnets bästa samspelar med barns behov	39
5.7 Sammanfattning av analys	42
6. DISKUSSION	44
REFERENSER	47
BILAGOR	50
1 Analysguide	50
2 Rättsfall RÅ 2003 not 102, fall nr 8	51

1. INTRODUKTION

1.1 Problemformulering

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga fortsättningsvis (LVU) är primärt en skyddslag för samhällets mest utsatta barn och ungdomar och reglerar enbart åtgärder och beslut som riktar sig till barn och unga. Lagen kompletterar Socialtjänstlagen (2001:453) (SoL) i situationer när insatser till barn och ungdomar inte kan ges frivilligt och med samtycke från föräldrarna (Norström & Thunved, 2004).

De beslut som fattas ska vara för barnets bästa enligt Förenta Nationernas Konvention om barnets rättigheter (prop. (2002/03:53). Trots att LVU sägs vara en skyddslag för barn och ungdomar har principen ”barnets bästa” uttryckligen inte funnits med i lagen före den 1 juli 2003. Det framhålls dock att andan i LVU har varit att de beslut som fattas alltid ska vara för barnets eller den unges bästa (ibid). Barnkommittén konstaterade i sitt betänkande ”Barnets bästa i främsta rummet” att ett flertal studier har visat på hur rättsutvecklingen har tenderat att mer sätta fokus på föräldrarnas brister och tillkortakommanden än på barnets behov (SOU 1997:116).

Barnets bästa är ett diffust begrepp som kan vara komplicerat att avgöra från fall till fall. Barnets intresse och vilja kan inte alltid väga tyngre än andra intressen men det är ändå en aspekt som ska väga tungt (Konventionen om barnets rättigheter, 2003). Barnets bästa kan sägas ha sin utgångspunkt i barns behov. I Barnkommitténs utredning påpekas att de som i sitt yrke ska göra bedömningar med utgångspunkt i barnets bästa också bör ha tillräckliga kunskaper om barns behov och Barnkonventionens principer (SOU 1997:116). Barnperspektivet i lagstiftningen ska spegla samhällets generella syn på hur ”barnets bästa” eller dess anda lyfts fram, det vill säga samhällets barnperspektiv. Denna uppsats ämnar undersöka på vilket sätt man beskriver barnets behov i rättsliga dokument, nämligen i LVU-domar. Jämställs ”barnets bästa” i domskälen med barns behov? Hur framställs i så fall dessa behov?

Vad innebär barnets rätt till skydd? Claezon (2004) menar att det kan ses som en princip som innebär att barns rätt till skydd kommer före föräldrarnas rätt till sina barn. Var gränsen går mellan föräldrarnas rätt att själva bestämma hur de ska ta hand om sina barn

och samhällets skyldigheter att ingripa till skydd för barn när omsorgen brister kan dock vara problematisk eftersom det inte finns några konkreta kriterier.

Andersson (1995) pekar på att föräldrars missbruk och kopplingen till brister i omsorgen om barnen har blivit ett allt vanligare skäl för samhällsinslaganden. Samtidigt framhåller hon att det finns forskning som ifrågasätter det självklara sambandet mellan de enda två variablerna missbruk och omsorgsbrist. Däremot finns det enligt Andersson undersökningar som visar på ett statistiskt samband mellan missbruk och omsorgsbrist *relaterat* till andra sociala problem som till exempel dålig ekonomi, samlevnadsproblem, låg utbildning med mera. Hon menar att den rådande uppfattningen i vårt samhälle är att missbruk och barn inte är förenliga. Det verkar vara lättare och mer oproblematiskt att avgöra och skapa legitimitet för ett omhändertagande när föräldrarna missbrukar.

I rätten produceras dokument i vilka vi ser den rättsliga argumentationen för vad som antas vara sant och rätt. Innebär det att bilden av den missbrukande föräldern blir stereotyp och negativ för att kunna passa in i lagens beslutsmotiveringar? Hur beskrivs ”samma” verklighet av föräldrarna själva? Jämställs ”barnets bästa” med barns behov i argumentationen?

1.2 Syfte och frågor

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur besluten i LVU-mål motiveras i domsluten.

1. Är principen om barnets bästa skönjbar i domsluten och i så fall, på vilket sätt?
2. Hur beskrivs de missbrukande föräldrarna när de bedöms ha lämnat ett icke godtagbart samtycke?
3. Hur beskriver föräldrarna situationen?
4. Hur beskrivs missbrukets konsekvenser för barn och hur beskrivs barnens behov?

1.3 Klargörande av begrepp

Vi använder oss av begreppet missbruk oavsett om det gäller narkotika, alkohol eller tabletter. Vad det gäller bruk, missbruk eller beroende särskiljer vi inte dessa då de studerade rättsfallen genomgående använder sig av begreppet missbruk. I vår undersökning har vi tittat på rättsfall som avser föräldrarnas/förälderns missbruk enligt 2 § LVU (så kallade miljöfall).

1.4 Teoretiskt perspektiv

Vår undersökning tar utgångspunkt i socialkonstruktionistiskt perspektiv. Perspektivet innebär ett sökande efter vad som i ett visst samhälle, vid en viss tidpunkt anses vara normalt och acceptabelt och vad som anses vara avvikande och icke önskvärt. Perspektivet ger för handen att ett visst tillstånd eller fenomen inte är ett av naturen givet socialt problem utan *blir det* genom olika sociala processer. Ett socialkonstruktionistiskt perspektiv medger en förståelse för den process som leder fram till att vissa fenomen kommer att definieras som sociala problem, samt att det inte finns någon självklar kunskap. Enligt det här perspektivet måste den som undersöker framställningen av ett socialt problem inta en kritisk hållning till sådan till synes självklar kunskap (Bergmark & Oscarsson, 2000).

Meuwisse och Swärd (2002) framhåller att i ett socialkonstruktionistiskt perspektiv beskrivs beslutsmotiveringen i myndighetsutövning som en process då individen omvandlas till ett ärende och hennes svårigheter konstrueras som ett socialt problem. Individen kategoriseras enligt gällande lagrum för att passa in i beslutsalternativen. I den här processen får individens moraliska ansvar för situationen en betydande roll. En berättelse enligt detta perspektiv har karaktären av en melodram där några är skurkar och andra är offer.

Hydén (1995) benämner utredningstexter som institutionella berättelser. Den uppenbara funktionen hos dessa berättelser menar han är att skänka legitimitet å en föreslagen åtgärd. En utredning vilken har som syfte att utmyнна i ett tvångsomhändertagande kan enligt författaren ses som berättelser om "sociala misslyckanden". De ger både klienterna och socialarbetarna en moralisk karaktär. Att analysera en narrativ i den här kontexten menar Hydén kan sägas ha formen av ett ödesdrama där familjen för en kamp mot sitt öde, sin sociala olämplighet och oförmåga. Dessutom riskerar familjen att få sitt barn omhändertaget. Hydén beskriver hur en utredningstext bekräftar djupt rotade föreställningar, moral och orsaker till att individer är avvikande. Ett förslag till åtgärd skapar, enligt Hydén, konsensus och ordningen återställs. Detta menar han undantränger en annan berättelse, de händelser som ses från ett annat perspektiv, den svagares berättelse som i dessa sammanhang oftast är tyst.

2. BAKGRUND

Under denna rubrik presenteras vägen fram till dagens LVU samt de delar i lagstiftningen som är intressanta för vår undersökning. Vi förklarar också de begrepp som undersökningen vilar på

2.1 LVU:s historia

Vägen fram till LVU

Föräldrarnas och i synnerhet mannens makt inom familjen har varit mycket stark. Om man går långt tillbaka i tiden, rådde mannen t.o.m. över barnens liv och död. I tider av missväxt och nöd hade mannen rätt att sätta ut barnen i vildmarken för att på så vis begränsa sin försörjningsbörda. Faderns makt i familjen medförde också att det omyndiga barnet inte tillerkändes några rättigheter. Barnen skulle lyda blint och medlet för att uppnå lydnad var hårdhänt aga. I vårt moderna samhälle skulle sådan aga betecknas som misshandel. Efter andra världskriget började vårt välfärdssamhälle ta form och samhällets ansvar för barn har ökat. Våra kunskaper om barn har också ökat vilket har lett till insikt om att barn är egna individer med egna behov och egna rättigheter (Ewerlöf & Sverne, 2000).

Förändringar i samhället avspeglar sig också i lagstiftningen. 1734 års lag reglerade till största delen de ekonomiska förhållandena mellan förälder och barn men det finns också en ”uppfostringsregel”. Den hade tillkommit under kyrkans och klassamhällets inflytande och innebar att föräldrar hade rätt att med aga tukta den omyndige enligt den för tiden samhälleliga normen. Den här regeln kompletterades med en bestämmelse i strafflagen där det framgick att vuxna hade rätt att aga i uppfostringsyfte och om skadan på den omyndige var ringa skulle den vuxne inte dömas till straff. Här kan man se en antydning till en reglering av den vuxnes maktbefogenheter gentemot barnet (ibid).

1734 års lag gällde fram till 1917-1920 då vår första barnlagstiftning kom till. I och med denna reform infördes ett nytt begrepp i lagstiftningen, nämligen vårdnad. Anledningen var att man ville distansera sig från ord som föräldramakt och istället betona föräldrarnas ansvar att ge barnet goda uppväxtförhållanden. De första stegen mot våra dagars uppfattning om föräldrars skyldigheter att ge barn den omvårdnad och omsorg de behöver hade initierats (ibid).

Föräldrarätten bidrog länge till att det ansågs vara föräldrarnas och släktens ensak att ta hand om barnen och samhället tog inte på sig något ansvar för detta. Under 1800-talet började dock samhället intressera sig för barnens uppfostran och omvårdnad. 1842 fick vi den första författningen om skolan vilken innebar att barn som inte fick tillåtelse av sina föräldrar att gå i skolan kunde omhändertas och lämnas över till andra personers vård. Dessa skulle sedan se till att barnen fullgjorde skolgången. Detta är den första bestämmelse som medger att samhället omhändertar barn för att föräldrar inte fullgör sina skyldigheter gentemot barn. Fattigvårdsförordningen från 1871 föreskrev att om en minderårig (under 15 år) inte kunde försörja sig själv skulle nödtorftig fattigvård beredas honom. Samhällets fattigvård bestod av vistelse på fattighuset, utackordering eller sockengång. Efter hand blev det allt mer vanligt att lämna barnen till fosterhem eftersom detta var en billig och enkel form av samhällsvård (ibid).

Många barn for mycket illa i fosterhemmen och det hände till och med att fosterföräldrarna lämnade barnen till änglamakerskor som mot ersättning tog emot barnen och det var inte ovanligt att dessa änglamakerskor lät barnen fara så illa att de dog (ibid). Änglamakeriet innebar att oönskade barn lämnades bort till någon som mot en engångssumma förband sig att ta hand om barnet. Pengarna skulle sedan räcka till barnets försörjning under hela uppväxten. Det hände att vissa fosterhem tog emot barn *enbart* för att få pengar att leva av och ju kortare tid barnen levde desto större blev vinsten. Det fanns till och med fosterföräldrar som hade detta som sitt enda levebröd (Persson, 1984).

Det var dessa eländiga förhållanden som till slut uppmärksammades av statsmakten och detta resulterade i vår första barnavårdslagstiftning år 1902. Initialt rörde det sig om kontroll av fosterbarnsvården och bestämmelser om uppfostran av vanartade och i sedligt avseende försummade barn. Det fanns dock ingen regel om att ingripande kunde ske på grund av att barnet misshandlades eller vanvårdades, om detta inte kom till uttryck i vanart (missanpassning) hos barnet. Efter diskussioner om förändringar i 1902 års lag tillkom så 1924 års barnavårdslag. Den medförde att barn kunde omhändertas både när barnet for illa i hemmet och när barnets eget beteende så krävde det. Efter ytterligare en tid avlöstes så 1924 års lag av 1960 års barnavårdslag. Den nya lagen innebar inte så stora förändringar mot föregående. Dock betonades vikten av det allmänt förebyggande arbetet, rättssäkerheten vid ingripanden stärktes, placering i enskilt hem fick företräde framför institutionsplaceringar, agan avskaffades på institutionerna, fosterbarn fick bättre skydd

och barn fick egen talerätt från 15 års ålder. 1960 års barnavårdslag gällde sedan fram till 1982 då LVU trädde i kraft den 1 januari 1982 (samtidigt med den nu gällande socialtjänstlagen) (Ewerlöf & Sverne, 2000).

2.2 Begreppsdefinitioner

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

LVU ska säkerställa samhällets möjligheter att kunna ge barn och unga den vård och behandling de behöver. Lagen tillämpas när frivilliga insatser enligt Socialtjänstlagen (2001:453) (SoL) inte kan anses vara tillräckliga. Tillämpningen av LVU är i de flesta fall ovillkorligen knuten till om det finns ett formellt samtycke eller ej. Även om föräldrar har gett sitt samtycke till vård och behandling kan det finnas grund för att anta att samtycket inte är allvarligt menat och då kan LVU tillämpas. Det kan även uppstå situationer då föräldrarna samtycker till frivillig vård av den unge men den unge själv motsätter sig vård. Om den unge har fyllt 15 år utgör vägran ett hinder för frivillig vård, är den unge under 15 år kan han eller hon inte själv bestämma över vården men en motvillig inställning till frivillig vård kan medföra att det inte kan genomföras. Således kan alltså LVU tillämpas även med föräldrarnas samtycke (Norström & Thunved, 2004).

Vård med stöd av LVU kan tillämpas i två huvudfall. För det första när det brister i omsorgen eller när något annat förhållande i hemmet medför en påtaglig risk att den unges hälsa eller utveckling skadas enligt 2 § LVU (miljöfallen). Med brister i omsorgen avses de situationer då barnet utsätts för vanvård, eller när det brister i barnets behov av känslomässig trygghet eller stimulans. Även de tillfällen då föräldrarna genom att placera barnet i en miljö som påtagligt riskerar barnets hälsa eller utveckling faller under kategorin brister i omsorgen. Konflikter mellan föräldrar kan också leda till brister i omsorgen. Dock sägs att problem hos föräldrar i sig inte ska leda till ett omhändertagande det väsentliga är de konsekvenser problemen för med sig för barnet. Uttrycket något annat förhållande i hemmet ska förstås så att de missförhållanden som finns i hemmet kan orsakas av någon annan som lever i hushållet. Vidare kan det avse anknytningsproblematik mellan förälder och barn eller att föräldern lever i en *”sjuklig symbios med barnet”* (ibid).

Det andra huvudfallet är när den unge själv utsätter sig för en sådan risk genom eget beteende enligt 3 § LVU (beteendefallen). Ett beslut om vård med stöd av LVU innebär att föräldrarnas bestämmanderätt över barnet inskränks i den omfattning som krävs för att vården ska kunna genomföras. Föräldrarna har dock kvar den rättsliga vårdnaden om barnet och utgångspunkten i lagen innebär att den unge ska kunna återvända till sitt hem (Norström & Thunved, 2004).

Barn

Det är svårt att på ett enkelt sätt definiera begreppet barn och/eller ungdom. Detta på grund av att i Konventionen om barnets rättigheter (2003) definieras att med barn avses alla barn och ungdomar upp till 18 år. Vi vill studera hur principen ”barnets bästa” används i Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga och den riktar sig till barn och ungdomar under 20 år och i vissa fall upp till 21 år. Vi har dock valt att i vår undersökning använda oss av Barnkonventionens definition av barn på grund av att de domslut vi analyserar avser barn under 18 år.

Barnkonventionen

Konventionen om barnets rättigheter har ratificerats av Sverige och det ställer krav på att dess principer ska genomsyra beslut som rör barn inom alla olika nivåer i samhället. Barnkonventionen avser rättigheter som tillkommer alla barn och ungdomar upp till 18 år. Den är inriktad på det enskilda barnet, barnets rätt att få sina basbehov tillgodosedda, rätt till skydd mot utnyttjande och diskriminering samt rätt till medinflytande. Barnkonventionen har fyra grundprinciper som täcker huvudbudskapet i konventionen men alla artiklar är lika viktiga och konventionen bör ses som en helhet. De fyra grundprinciperna är följande; artikel 2 som handlar om barnets rätt till likvärdiga villkor, artikel 3 avser barnets bästa, artikel 6 berör barnets rätt till liv och utveckling och artikel 12 handlar om barnets rätt att komma till tals (Konventionen om barnets rättigheter, 2003).

Barns behov

I SOU 1997:116 anges att de som i sitt yrke ska göra bedömningar med utgångspunkt i barnets bästa också bör ha tillräckliga kunskaper om barns behov och Barnkonventionens principer. Man menar att det är otillräckliga kunskaper som utgör den största risken för att problem uppstår i tolkningen och den praktiska tillämpningen av de lagar där principen om barnets bästa finns inskriven.

Kunskap och forskning om barns behov har under det senaste decenniet utvecklats och man skiljer på behov som är av grundläggande betydelse för ett barns utveckling och andra behov som förvisso är viktiga men inte har samma djupgående effekt (ibid). De grundläggande behov som bör ingå i en bedömning av barnets bästa är enligt betänkandet (SOU 1997:116) följande:

”Barnets behov av omvårdnad och skydd”: Med det menas att de mest elementära behoven som omvårdnad och skydd för att överleva och utvecklas ska tillgodoses. Barn behöver också näringsriktig kost, skydd mot yttre faror, kläder och bostad. Omvårdnad och vård vid sjukdomar, barns fysiska och psykiska behov är till viss del inflätade i varandra. Ytterligare hör medicinsk vård, habilitering, rehabilitering och en miljö där barnet inte exponeras för allvarliga hälsorisker till barns behov av omvårdnad.

”Barnets behov av sina föräldrar”: Den viktigaste aspekten är att barnet har en kontinuitet i och en stabil relation till sina föräldrar. Föräldrar tillgodoser, förutom fysiska behov, barnets behov av kärlek, trygghet och känslan av att vara betydelsefull. Barn har behov av gränssättning, tolkning av omvärlden genom föräldrarna. Föräldrar är också viktiga för barns framtid, det är genom föräldrarna som barnets bild av framtiden formas. Till de grundläggande behoven hör även en grundläggande självkänsla och egen identitet för att så småningom kunna skapa sig ett eget liv utanför föräldrahemmet.

”Barn behöver respekt för sin integritet”: Barn har behov av att känna sig behövda och att de får ta åldersadekvat ansvar. De bör också ges möjlighet att påverka sin situation och behandlas med aktning för sin person och egenart. Barn ska respekteras i utvecklingen av sin egen identitet och får inte generas eller förödmjukas inför andra. Att visa respekt för barnet lägger grunden för barnets egen förmåga att visa empati och respekt för andra.

Barns Behov i Centrum, BBIC, är ett projekt som har introducerats av socialstyrelsen för att stärka barnets ställning i den sociala barnvården. BBIC:s modell, som har sin grund i utvecklingsekologisk teori, lyfter fram barnets position i alla delar av det sociala arbetet och syftar till att stärka barnets ställning i enlighet med Barnkonvention där principen om att barns bästa ska beaktas. BBIC har, med utgångspunkt i barns behov, utvecklat ett system för dokumentation och arbetssätt inom den sociala barnvården. Systemet har

också tillkommit för att öka samarbetet mellan föräldrar, nätverk, familjehem och socialtjänsten. Man menar också det här systemet medför att rättssäkerheten stärks för föräldrar och barn, dessutom medverkar användandet av BBIC:s modell att insatser lättare kan följas upp. BBIC:s grunder illustreras med hjälp av en triangelmodell där barnet placeras i mitten. Runt omkring barnet finns sedan de faktorer som påverkar barnets välbefinnande och utvecklingspotential. Det innebär att man tittar på föräldrarnas förmåga att svara på barns behov, det inkluderar även ekonomiska och sociala förutsättningar. Barnets relationer till sin omgivning är också viktiga faktorer som ingår i modellen. Det avser till exempel nätverk, omgivning och kultur. Modellen innebär således ett helhetsperspektiv vilket medger bättre möjligheter att sätta in korrekta insatser (Socialstyrelsen).

I BBIC:s modell identifieras vilka behov som bör uppfyllas för att barnets grundläggande behov ska tillgodoses, vilka överensstämmer med ovan nämnda betänkande. Dessa inkluderar sju identifierade behovsområden, grundade på forskning, vilka är giltiga för alla barn och ungdomar oavsett var de bor eller hur de växer upp. Här avses hälsa, utbildning, identitet, familj och sociala relationer, socialt uppträdande, känslö- och beteendemässig utveckling och att klara sig själv. Dessa behovsområden visar på viktiga aspekter för barns möjligheter att utvecklas och bli en välfungerande vuxen (ibid).

Föräldrars förmåga att tillgodose dessa grundläggande behovsområden kallas omsorgsförmåga.

Föräldrars omsorgsförmåga

Föräldrars omsorgsförmåga kan variera och det kan i sin tur ha sin grund i många olika faktorer. För att bli en ”tillräckligt bra” förälder krävs att man själv har fått de grundläggande behoven tillgodosedda. Vi är av den uppfattningen att majoriteten av alla föräldrar inte vill sitt barn något illa men det kan ibland kan vara svårt att sätta sitt barns behov i centrum när man själv har det svårt.

Att bedöma föräldrars omsorgsförmåga innebär att man både tittar på faktorer i den sociala omgivningen och individuella egenskaper som kan medföra brister i omsorgen. En social etikett har inget förklarande värde i sig, till exempel att vara missbrukare förklarar inte något men de värderingar, förväntningar och resurser som är kopplat till en viss

livsstil är viktiga att titta på. Problem inom familjen måste sättas i relation till andra strukturer inom skilda samhällsnivåer. Förståelse för sammanhang är en förutsättning för adekvata åtgärder mot missförhållanden. Problemens orsaker och dess symptom bör studeras vilket innebär att man tittar på hur barnet och familjen samspelar med sin omgivning. Alla strukturer på mikro-, meso-, exo- och makronivå påverkar och påverkas av individen. Detta innebär att man skapar en förståelse för vilka faktorer i den sociala omgivningen som har inverkan på föräldrars förmåga och påverkan på barns utveckling (Andersson, 2002).

Missbruk kan påverka föräldrarnas omsorgsförmåga eftersom det är relativt vanligt att missbruksproblematiken överskuggar vardagens bestyr. Missbruket påverkar också ekonomin. Den bristande omsorgsförmågan yttrar sig ofta i att barnen är trötta i skolan, de är dåligt klädda, smutsiga och de ger i regel signaler, om än tyst, genom sitt eget beteende att allt inte står rätt till hemma (Fridh & Norman, 2001).

3. TIDIGARE FORSKNING

Under denna rubrik har vi tagit upp en del av den forskning som vi funnit intressant gällande missbrukande föräldrar, barn till missbrukande föräldrar, brister i omsorgen på grund av föräldrars missbruk och tvångsomhändertagande.

3.1 Missbrukande föräldrar

Andersson (1991) har i en undersökning av hur socialarbetare resonerar kring ett eventuellt tvångsomhändertagande av barn då föräldrarna missbrukar, kommit fram till att det upplevs som förhållandevis lätt att handskas med den problematiken. Detta menar Andersson beror på att man har mer kunskaper och det är lättare att avgöra var gränstragningen mellan acceptabla och icke acceptabla förhållanden ska göras. I regel är det inga större fel på relationen mellan föräldrar och barn utan det är den fysiska miljön orsakad av missbruket som leder till ett omhändertagande av barnet.

Forskning visar att mödrars ansvar för barn är större än fädernas och i synnerhet de mödrar som får sina barn omhändertagna. De görs ensam ansvariga för brister i omsorg och hemmiljön medan fäderna inte alls i samma utsträckning blir lika ingående granskade av samhällets representanter (Andersson, 1995).

Trulsson (1998) har i sin licentiatavhandling mött tolv kvinnor som alla har gemensamt att de inte lever tillsammans med sina barn, skälet till det är att de är missbrukare. Flera av dessa kvinnor har fått barnen tvångsomhändertagna medan några av kvinnornas barn är placerade hos den icke missbrukande fadern eller hos någon släkting.

Vidare skriver författaren att mer än hälften av dessa kvinnor själv hade varit placerade utanför hemmet under sin uppväxt. Den egna barndomen hade för tre fjärdedelar präglats av att en eller båda föräldrarna missbrukade.

En annan undersökning gjord av Andersson C (1995) på Maria Ungdom i Stockholm som är en enhet för behandling av ungdomar under 20 år med missbruksproblem. Vid undersökningstillfället har Andersson gått igenom journaler som bland annat visade på att 31 procent av flickorna och 17 procent av pojkarna kom från hem där antingen den ene eller båda föräldrarna missbrukade.

3.2 Barn till missbrukande föräldrar

Andersson (1995) menar att barn till missbrukande föräldrar lever i en pressad miljö och ofta får de ge sina föräldrar omsorg i långt större utsträckning än de själv får ta emot. Föräldrarnas behov har företräde. Andersson anser att barn till missbrukande föräldrar är mer utsatta och de är mer sårbara på grund av uppväxtmiljön, men det är många faktorer som samverkar som bidrar till konsekvenser av föräldrarnas missbruk.

Hessle (1996) skriver att föräldrars alkohol- eller drogmissbruk kan ses som en form av övergrepp mot barn. Familjer med missbruksproblematik kännetecknas ofta av kaos, oförutsägbarhet, oklara gränser och bråk mellan föräldrar. Hessle menar också att missbruket och förnekandet dominerar i familjen. Barn riskerar att dras in i föräldrarnas missbruksproblematik eller överges helt. Dessutom får barnen ofta försöka hjälpa föräldrarna (vara förälder åt sin förälder) och de är medvetna om vikten av att dölja förhållandena i hemmet inför omgivningen.

3.3 Brister i omsorgen på grund av föräldrars missbruk

Barnen kommer i andra hand då missbruket för föräldrarna har blivit det mest centrala. Dessa brister gäller främst mat, kläder och hygien. Vardagen för dessa barn ger en otrygghet. Många gånger får barnen ta över det ansvar som ligger på föräldrarna vilket medför att barnet tvingas bli vuxet och viktiga delar av barndomen går förlorade (Hindberg, 2001).

Claezon (1996) har i sin forskning intervjuat numera vuxna barn om deras uppväxtförhållande med sina narkotikamissbrukande föräldrar. En av intervjupersonerna berättar:

”När mamma låg utslagen efter att ha tagit sprutor så var det Amanda som fick ta hand om sin lillasyster, det var också Amanda som lagade middag till familjen ’... kommer ihåg att jag ofta fick laga middag för att hon inte lagade middag. Hon låg eller var hon inte hemma...jag visste ju inte hur man gjorde. Det var ju några grytor som blev sönderkokta, det var det ju, kokade potatis på för hög värme och så försvann ju vattnet så det blev bränt’.” (Claezon, 1996, s 69)

Tidigare forskning påvisar att barn som växer upp med missbrukande föräldrar kan påverka barnets hälsa och utveckling. Problem som många gånger finns hos barn till missbrukare är ADHD, depressivitet, ängslighet, oppositionalitet och uppförandestörningar. Forskningen visar också på att barn till missbrukande föräldrar löper större risk för att själv utveckla ett missbruk. Eftersom forskningen tittar på sannolikheter och inte orsakssamband innebär det att det inte går att urskilja vilka barn som på sikt kommer att fara illa. Den internationella forskningen visar på samma resultat (Lagerberg & Sundelin, 2003).

Christensen (1997) skriver att barn till missbrukande föräldrar påverkas i hög grad av missbruket. Föräldrarna blir i allmänhet inkonsekventa vilket leder till att barnen inte kan förutse hur föräldrarna ska reagera på deras handlande. Föräldrarna pendlar mellan att vara onyktra, ha abstinens eller vara nyktra. För barnen leder detta till att de ständigt åker berg- och dalbana beroende på i vilket tillstånd föräldrarna befinner sig i. Många av de missbrukande föräldrarna försöker skydda barnen från missbrukets konsekvenser genom att hitta på olika orsaker till varför de beter sig som de gör. Barn i dessa familjer utvecklar i sin tur olika strategier för att inte avslöja föräldrarna. För en del av dessa barn blir konsekvensen att en del blir tysta medan andra blir bråkiga. För att barnen ska orka med detta spel skapar det osäkra, ensamma och aggressiva barn.

3.4 Tvångsomhändertaganden

Friis (2003) tar i sin avhandling upp diskussionen om tvångsfrågan. Hon beskriver att argumenten mot en lagstiftning som medger tvångsingripanden bland annat var att det medför en social snedrekrytering. Den underminerar förtroendet mellan individ och samhälle samt att den riskerar att skrämman bort människor som är i störst behov av hjälp och stöd från socialtjänsten. Argumenten för tvångsingripande är att det finns situationer då det kan vara nödvändigt att ingripa. En situation där det finns fara för barnets liv, hälsa och utveckling är ett exempel på detta.

Andersson (2002) diskuterar tvångsingripanden när det rör barns rätt till skydd. Hon menar att tvångsomhändertaganden sker när något beteende/handlande som av samhället definieras som icke normalt och önskvärt måste avbytas för barnets bästa. Tvångsomhändertagande kan ses som det yttersta uttrycket för makt och kontroll och vuxna definierar vad som är bäst för barn i paternalistisk anda och värderingar är styrnings-

instrument. Samtidigt finns det minimumkrav på vad som i ett givet samhälle i en viss tid ses som acceptabelt handlande eller beteende och att använda makt kan vara motiverat för att skydda barnet.

Vissa forskare anser att beslut om tvångsomhändertagande inte kan grundas i checklistor eller diagnostiska modeller. Detta, menar man, beror inte på att vetenskapen inte har gjort tillräckliga framsteg men verkligheten låter sig inte kategoriseras så enkelt. Beslut om tvångsomhändertagande bör fattas på etiska och moraliska grunder och har att göra med vilket slags samhälle vi vill ha och hur mycket tvång vi anser är motiverat för att skydda ett barns liv och välfärd. Domarens moraliskt grundade beslut ses som en garant för bästa möjliga handläggning eftersom det saknas objektiva kriterier som kan användas på ett säkert sätt. Här vill man att beslut ska grundas på bedömningar av klinisk eller moralisk art (Lagerberg & Sundelin, 2003).

Kritik mot den här inställningen är att en domare saknar möjlighet att göra tillförlitliga förutsägelser om vad som är ”barnets bästa”. Den här kategorin forskare anser att det är fullt möjligt att använda sig av checklistor och tekniska kriterier för att på så vis komma fram till prognoser av vad som är barnets bästa. Tvångsomhändertaganden bör därmed ske enbart när det råder omedelbar och betydande fara för barnets hälsa och alla möjligheter att skydda barnet i hemmet är uttömda. Domarna anses få alltför fritt spelrum för egna värderingar om vad som är bäst för ett barn, besluten ska därför grundas på handfasta farokriterier. Ett sätt att göra det är att ta hänsyn till riskfaktorer och hur de inverkar och påverkar barnets hälsa och utveckling (ibid).

Prognoser aktualiseras i juridiska beslut och den svenska barnavårdslagstiftningen baseras i betydande avseenden på begreppen risk och prognos. Miljöparagrafen (§ 2) i LVU kan sägas ha ett förebyggande syfte vilket innebär att den påtagliga risken för barnets hälsa och utveckling ska vara styrande. Det innebär att socialnämnden inte ska vänta tills en faktisk skada har uppstått innan ett ingripande sker. I förlängningen innebär formuleringen ”påtaglig risk” att risken ska fastslås genom ett prognosförfarande (ibid).

4. METOD OCH URVAL

Vi har valt att göra en kvalitativ undersökning i form av en dokumentanalys av domslut i LVU-mål. Detta innebär att vi analyserar och tolkar texten i sådana domslut. Här är hermeneutiken central då begreppet står för tolkningslära och att helheten alltid är mer än delarna (Patel & Davidsson, 1994). För vår del innebär detta att vi inledningsvis försöker skapa oss en helhetsbild av texten för att sedan gå tillbaka och söka efter olika analytiska teman. Vi har utformat en ”analysguide” som varit tänkt att fungera som ett slags intervjuguide. Med utgångspunkt i denna har vi så att säga ställt frågor till texten för att kunna kategorisera och skapa teman då vi bearbetat vårt insamlade material.

4.1 Ett krympande material

Vi har inhämtat vårt material från databasen ”Rättsbanken” som innehåller alla rättsfall (se bifogat rättsfall i bilagan) som gått vidare till högsta instans, det vill säga Regeringsrätten. ”Rättsbanken” finns under databasen Elin i Lunds Universitetsbibliotek. En första inventering gjordes med sökorden ”LVU” och ”missbruk” vilket gav oss 26 domar där varje fall har omfattats av tre domslut från Länsrätt, Kammarrätt och Regeringsrätt. En del av dessa domar gällde annat såsom misshandel och LVM samt omfattade något rättsfall endast fem rader.

En andra sökning på enbart sökordet ”LVU” gav oss 140 domslut från Länsrätt, Kammarrätt och Regeringsrätt. Totalt har vi genom dessa båda sökningar i databasen erhållit 166 rättsfall vilka vi har läst igenom för att se om de kunde användas för vår undersökning. Genomläsningen av materialet visade att endast 10 domslut motsvarade våra kriterier, det vill säga att tvångsomhändertaganden enligt LVU skulle innefatta missbruk i någon form.

Tre av dessa rättsfall är notiser och fyra är referat samt ett fall är en dom från Länsrätten i Kronobergs län. Således har vi fått utesluta en stor del av rättsfallen. Vi blev förvånade över att det var så få rättsfall som inkluderade missbruk. Dessutom spänner de över en tidsperiod på cirka tjugo år, med början av 1980-talet och fram till 2003. Antagligen beror det på att rättsfall från Regeringsrätten är prejudicerande vilket innebär att sådana domslut kan komma att utgöra norm för liknande fall och prövningstillstånd måste meddelas. Följaktligen är det endast ett fåtal fall som tas upp av Regeringsrätten. Det var inte möjligt

att avgränsa urvalet på ett sådant sätt att vi skulle kunna få enbart domslut från Länsrätt eller Kammarrätt eftersom Regeringsrättens domslut är det urval som finns att tillgå i rättsdatabasen. De fall som tas upp i Regeringsrätten kommer dock från hela Sverige.

Under arbetets gång fann vi att de så kallade beteendefallen försvårade vårt analysarbete. Svårigheten låg i att vi då även fick rikta in oss på ungdomar och att den problematiken är så radikalt annorlunda att vi insåg att vår uppsats skulle bli oöverstiglig. Vi valde då att utesluta de tre som var beteendefall och istället rikta in oss enbart på miljöfallen för att på så sätt få ett material med en enhetlig utgångspunkt. Vi kontaktade Länsrätten i Kristianstad för att den vägen få ta del av fler miljöfall. En besökstid skulle då bokas åt oss då vi själva skulle få leta i arkivet, dock utan garantier om att vi skulle hitta det vi eftersökte. Den tid som kunde erbjudas oss inföll två dagar innan uppsatsmanus skall lämnas in, varför den var till föga hjälp. I och med att vi skiftade fokus till enbart miljöfallen, minskade antalet rättsfall. Genom en kurskamrat fick vi ta del av några domar från Länsrätten i Kronobergs län av vilka en dom var användbar för vår del. Detta innebar att vi till slut hade åtta miljöfall att arbeta med i vår analys, (se resultatdel för en närmare fallpresentation).

Tidsperioden från Länsrättens avgörande till Regeringsrättens domslut varierar mellan ett halvår och upp till två år. Likaså är det stora variationer i textens omfång från domsluten, något domslut är på tre sidor och ett annat är tio sidor. Ett genomsnitt av sidantalet är cirka sju sidor.

4.2 Tillförlitlighet och metodologiska reflektioner

I analysen har vi valt att exemplifiera våra tolkningar av texten med utdrag ur domsluten för att på så vis låta läsaren bilda sig en egen uppfattning om huruvida vår tolkning kan betecknas som trovärdig och relevant. Detta tillvägagångssätt rekommenderas av Patel och Davidsson (1994). Det bör påpekas att dokumenten är sammandrag av förhandlingar och socialtjänstens utredningar. Vid nedskrivningen av domarna blir resultatet alltid ett urval av vad som sagts färgad av skribentens tolkning och selektion. Vi kan alltså inte förstå dokumenten som en direkt spegling av den faktiska förhandlingen som ägt rum.

Det är på sin plats att redogöra för tillkomsten av vårt material: Vilken typ av dokument handlar det om? Hur hamnar rättsfallen i Rättsbanken? Genom kontakt med produkt-

ansvarig på Rättsbanken, informerades vi om att Rättsbanken har ett nära samarbete med domstolsverket varifrån man får information om vilka rättsfall som ska läggas in i Rättsbanken. Rättsliga dokument från alla instanser skannas in i sin helhet. Den förändring som sker är att Rättsbanken har sin egen layout. Rättsfallen som läggs in finns publicerade i Regeringsrättens årsbok.

4.3 Etiska överväganden

Den här kategorin av dokument är offentliga men det hör naturligtvis inte till vanligheten att gemene man begär ut sådana handlingar. På grund av känsligheten i materialet beslöt vi oss för att aidentifiera de individer som ingår i rättsfallen, dock såg vi att detta redan var gjort i de fall vi hämtade från Rättsbanken. Fallen från Länsrätten i Kronobergs län var inte aidentifierade så det gjorde vi själva. Vi valde emellertid att sätta egna fiktiva namn på de individer som endast benämns med initialer för att på sått få ett mer läsvänligt material. Enligt oss är tvångsåtgärder mot individer en långtgående samhällskontroll och kan uppfattas som kränkande. Därför har vi hanterat materialet med stor försiktighet. Vi har vidare inte för avsikt att använda dokumenten på annat sätt än för uppsatsens syfte. Under arbetets gång har vi förvarat dokumenten på ett säkert ställe.

4.4 Källkritik

Vi är medvetna om att det finns en risk med att använda Internetkällor. Vår bedömning är att de Internetkällor vi använt oss av är seriösa och vi sätter vår tillit till att informationen är korrekt återgiven. Vad det gäller litteratur har vi försökt att göra ett urval av författare som har mångårig erfarenhet inom området. Vi menar att litteraturen får anses som trovärdig och tillförlitlig.

5. RESULTAT OCH ANALYS

Resultatet av vår undersökning visar, enligt vår teoretiska utgångspunkt, hur olika stereotyper konstrueras i den rättsliga argumentationen i relation till ifrågasatt samtycke. Vi har även undersökt hur föräldrarna sägs förklara sin situation, det vill säga en andra sida av samma mynt för att på så vis få en motvikt till rättens normativa beskrivning av föräldrarna. I analysen har vi också försökt visa på hur barns bästa och barns behov framställs i rätten, det vill säga samhällets barnperspektiv.

5.1 Presentation av rättsfallen

Vi kommer först att presentera en tabellform som beskriver vem som har överklagat och även den tidsintervall som löper mellan de olika instanserna. Därefter kommer vi att ge en kortare bakgrundsbeskrivning till respektive rättsfall.

INSTANS	<i>RÅ 83 2:87 Fall 1</i>	<i>RÅ 1989 not 169 II Fall 2</i>	<i>RÅ 1990 ref. 13 Fall 3</i>
LR	LVU 1982-11-26 Föräldrar överklagar	LVU 1987-11-26 Förälder överklagar (mamman)	LVU 1988-09-21 Förälder överklagar (mamman)
KR	LVU 1983-04-13 Föräldrar överklagar	LVU 1988-03-22 Förälder överklagar (mamman)	LVU 1988-11-25 Förälder överklagar (mamman)
RR	LVU upphävs 1983-11-07	LVU 1989-04-18	LVU upphävs 1990-03-06
TID	Knappt 1 år	Knappt 1 år och 5 mån	Drygt 1 år och 5 mån

INSTANS	<i>RÅ 1996 not 98 Fall 4</i>	<i>Ab 100/83 Fall 5</i>	<i>Må 434-04 Fall 6</i>
LR	LVU 1995-07-10 pappan överklagar	Ej LVU 1982-06-11 Soc. nämnd överklagar	LVU 2004-06-14 Förälder motsätter sig bifall (mamman)
KR	LVU upphävs 1995-11-03. Områdesnämnden överklagar	LVU 1982-08-30 Föräldrar överklagar	
RR	LVU 1996-05-15	LVU 1983-06-03	
TID	Drygt 10 mån	Knappt 1 år	

INSTANS	<i>RÅ 1991 ref. 66 Fall 7</i>	<i>RÅ 2003 not 102 Fall 8</i>
LR	LVU 1991-02-11 Förälder överklagar (mamman)	Ej LVU 2002-08-30 Skol- och fritids nämnden överklagar
KR	LVU 1991-06-03 Förälder överklagar (mamman) Hävdar rättegångsfel	LVU 2002-12-03 Förälder överklagar (mamman)
RR	LVU 1991-09-16	LVU 2003-05-30
TID	Drygt 7 mån	6 mån

Som vi kan se i tabellen kvarstår LVU i fem av åtta fall och ett av fallen är ännu inte avgjort. I de fall som det upphävs har man resonerat som så att förhållandena har ändrats.

Bakgrund till fallen i ord

Fall 1 (RÅ 83 2:87): Makarna Anki och Bosse har tillsammans en son som heter Mats. Mats var ca en månad gammal då ansökan om LVU gjordes. Mats har placerats i familjehem för vård. Både Anki och Bosse har under lång tid missbrukat narkotika men de säger att vid tiden för ansökan var båda drogfria. Anki har under sin graviditet haft ett återfall då hon missbrukade heroin. I rätten menar man att det finns en stor risk för återfall. Anki och Bosse samtycker till frivillig vård.

Fall 2 (RÅ 1989 not 169 II): Lea sägs inte kunna ge sin dotter en trygg hemmiljö på grund av att Lea dels har ett alkoholmissbruk och dels uppges hon vara psykiskt instabil. Man menar också att Leas homosexuella samboförhållanden med upprepade separationer är ångestskapande för Nina. Nina, som är 13 år, är vid tiden för ansökan inskriven på BUP. Dottern sägs vara i riskzon för missbruk, kriminalitet och identitetsstörning. Nina tar kraftigt avstånd från sin mamma och säger att hon inte kan känna sig trygg om hon vet att vårdansvaret finns kvar hos hennes mamma. Lea samtycker till frivillig vård.

Fall 3 (RÅ 1990 ref 13): Elisabeth som är ensamstående har stora alkoholproblem och hennes son Pierre, som nu är 10 år, omhändertogs kort tid efter födelsen på grund av Elisabeths alkoholmissbruk. Pierre var familjehemsplacerad i ca 8 år när man beslutade att LVU skulle upphöra. Pierre hade bott hos sin mamma ca 1 år och tre månader när han återigen placerades i familjehemmet sedan Elisabeth återfallit i gravt missbruk. Elisabeth blev själv omhändertagen enligt LVM och nu vistas hon på ett behandlingshem. Elisabeth samtycker till frivillig vård.

Fall 4 (RÅ 1996 98): Föräldrarna Henry och Aili har två barn Raakel 9 år och Richard 8 år. I familjen har barnen fått uppleva missbruk och föräldrarnas konflikter. Barnens hem anses vara för provisoriskt och instabilt då familjen bor i en lägenhet ägd av socialförvaltningen. Aili har psykiska problem och behandlas på ett behandlingshem och anser därmed att hon inte kan ta hand om barnen. Aili samtycker till ett LVU. Henry och Aili är skilda sedan några år tillbaka. Familjen har flyttat ett flertal gånger och Henry har svårt att hitta en ny bostad. Barnens beteende tyder på allvarliga störningar. Henry samtycker till frivillig vård först när målet är uppe i Regeringsrätten, men Regeringsrätten anser då att samtycket inte är allvarligt menat.

Fall 5 (RÅ Ab-100/83): Åke och Helena är föräldrar till Malin som är 8 år och Eleonore som är 5 år. Föräldrarna missbrukar alkohol och det har funnits slitningar och konflikter i deras äktenskap. Alkoholmissbruket har vid ett flertal tillfällen lett till att polisen och socialjouren har kopplats in. Åke och Helena har numera separerat och Åke har ett interimistiskt beslut om vårdnaden. Åke är arbetslös och har dålig ekonomi dessutom saknar han egen bostad, enligt Helena bor han mest hos henne. Psykologutredningar har utförts på barnen som visar tecken på störningar. Samtycke nämns inte i rättsfallet.

Fall 6 (Mål nr 434-04): Rita är 39 år och ensamstående mamma till Tommy som är 14 år. Rita säger sig vara medveten om sina missbruksproblem av alkohol vilket hon nu förstår har påverkat Tommy, men hon tror också att Tommy har ADHD. Tommy är placerad i familjehem och går på BUP-skola och har genom skolan kommit i kontakt med andra ungdomar med problem. Rita hävdar att om Tommy kommer hem, ska hon sluta dricka. Hon samtycker till vårdplanen med reservation om att Tommy ska bo hos henne.

Fall 7 (RÅ 1991 ref 66): Ann är en bostadslös kvinna med en personlighetstörning och hon missbrukar amfetamin. Socialnämnden vet inte hur Ann försörjer sig. Hon har inget stöd från barnets far eller något stöd från andra i sitt sociala nätverk. Hennes dotter Linda är 6 månader gammal och har placerats i familjehem. Linda föddes fjorton dagar för tidigt då hennes mamma kvällen innan hade druckit amfetamin. Socialnämnden hade redan innan Linda föddes sett att Ann hade ett vårdbehov och därför övervägt LVM för henne. Ann vill inte besöka sin dotter hos familjehemsföräldrarna och samtycker inte till vårdplanen.

Fall 8 (RÅ 2003 not 102): Catrin missbrukar bensodiazepiner. Catrin har tre barn, Totte 1 år, Ines 5 år och Robert 11 år. Hennes pojkvän Albert, som bor hos henne periodvis, missbrukar heroin. Albert är far till Totte. Robert och Ines har andra fäder. Barnen har visat tydliga tecken på att de har tagit skada av miljön i hemmet. Robert har fått flytta hem till sin pappa och situationen för Robert har förbättrats. Catrin har ständigt flyttat till olika bostäder med sina barn Totte och Ines. Catrin, Ines och Totte har tidigare varit på utredningshem och de insatser som har erbjudits har inte fullföljts. Det har kommit in många anmälningar angående Totte bland annat från hans farfar och andra närstående. Ines tillbringar mycket tid hos sin mormor vilken är den som tar föräldraansvaret för barnet. Catrin samtycker till frivillig vård för Totte och Ines.

5.2 Föräldratyper konstrueras

Den opålitlige föräldern

I stor utsträckning handlar de undersökta fallen om beskrivningar av föräldern som opålitlig. I rättsfallen görs ansträngningar för att bevisa att föräldrars samtycke inte är allvarligt menat och det finns även tvårättsfall där föräldrarna inte lämnar samtycke till vård.

I de flesta fall har den ”opålitlige föräldern” samtyckt till frivillig vård av barnen men det lämnade samtycket har inte ansetts vara tillräckligt allvarligt menat varför man har försökt att visa att föräldern är opålitlig. Friis (2003) menar att om föräldrarna samtycker till frivillig vård innebär det att de förbinder sig att följa uppjord vårdplan och följa nämndens anvisningar. Friis påpekar att detta kan innebära djupgående inskränkningar och intrång i föräldrarnas privatliv. Hon konstaterar att för de berörda kan frivillig vård vara lika tvingande som tvångsvård.

Hur konstrueras då den opålitlige föräldern? Vi har sett att det ofta relateras till ett fortsatt missbruk hos föräldrarna. I beskrivningen nedan framgår det klart att föräldrarnas missbruk inte gör det möjligt för nämnden att lita på att barnet kommer att få den vård det behöver med frivillig vård.

”/---/genom [Ankis] och [Bosses] missbruk av narkotika samt att vård enligt denna lag var erforderlig trots föräldrarnas samtycke till vården, då dessa ännu inte kunnat styrka att de upphört med sitt missbruk.” (Fall 1)

Betänkligheter finns om Anki och Bosse ska komma att avbryta en frivillig vårdplanering. Lite längre fram beskrivs att de inte har varit helt öppna med hur det förhåller sig. Detta är enligt vår tolkning en förstärkning av konstruktionen den opålitlige föräldern.

”Enligt nämndens uppfattning har makarna i vissa situationer sökt dölja sitt missbruk Så har t ex [Anki] i ett skede förtigit att hon återfallit i heroinmissbruk under sin graviditet. Makarna har ännu inte lämnat urinprover för analys, varför man inte kan utesluta att de fortfarande missbrukar narkotika.” (Fall 1)

Det är inte bara missbruk som framhålls som motiv för opålitlighet. Vi kan här se hur en rad omständigheter vävs in i argumentationen.

”Vid denna bedömning är det ofrånkomligt att Lea S:s homosexuella samboförhållanden med andra kvinnor med slitningar och uppbrott måste beaktas såsom en ångestskapande omständighet för Nina. Lea S:s oförmåga att ge Nina en trygg fostran måste också ses i belysning av de upprepade sjukdomsperioder, den psykiska instabiliteten samt personliga misslyckanden i yrkeskarriären som polisman på grund av alkoholproblem, manifesterade i trafiknykterhetsbrott med höga alkoholhalter i blodet.” (Fall 2)

I det här fallet framhålls bland annat föräldrarnas sjukdomsperioder och personliga misslyckanden för att samtycket inte är tillförlitligt. Vi kan också se att man tar upp Leas sexuella läggning och vi ställer oss frågande till om man även hade gjort det om hon levde i ett heterosexuellt förhållande. Däremot kan yttrandet förstås som ett uttryck för den utredande socialarbetarens moral och värderingar. Sundell och Egelund (2002) påpekar att det inte är ovanligt att socialarbetarens bedömningar av vilka föräldrar som tillhör målgruppen kan påverkas av den egna moralen och de egna värderingarna av vad som kännetecknar ett bra föräldraskap. På samma sätt kan man misstänka att ovanstående argumentation färgas av moraliska aspekter.

Som förstärkning av den opålitlige föräldern sägs att nämnden har haft problem att samarbeta med Lea.

”Nämnden har haft svårigheter att samarbeta med Lea S som varit nyckfull. Överenskommelser har inte kunnat genomföras.” (Fall 2)

Ansvar för samarbetsproblematiken läggs helt på föräldern trots att socialt arbete innebär en relation mellan klient och professionell. En amerikansk studie har visat att familjer oftare blev föremål för domstolsbeslut när föräldrarna inte vill samarbeta under utredningen, när det saknas socialt skyddsnät, när det förekommer missbruk hos föräldrar och när omsorgssviken är juridiskt bevisad (Sundell & Egelund, 2002).

Den besvärlige föräldern

Ett annat sätt att argumentera för ett omhändertagande enligt LVU är att framhäva föräldrarnas motsträvighet eller att de ställer krav. Här villkorar Anki och Bosse behandlingsplanen och det leder till att de inte anses vara pålitliga.

”Av vittnesförhöret i länsrätten med doktor Engström framgår att föräldrarna visserligen medverkar till att följa en för dem uppgjord behandlingsplan men att det sker på deras villkor.” (Fall 1)

I fallet Anki och Bosse, vilka har konstruerats som opålitliga, är vår förståelse av argumentationen att myndigheterna vill ha kontroll över behandlingen för att hjälpa dem.

Föräldrarna bryter mot den moraliska ordningen genom att inte fullt ut anpassa sig till den uppgjorda planeringen. Vår tolkning av den ”besvärlige föräldern” är att man i den rättsliga argumentationen vill bevisa att de har svårigheter att förstå att myndigheterna bara vill föräldrarnas och barnets bästa och dessutom att myndigheterna vet bättre än föräldrarna. Foucault benämnde detta som en pastoralmakt med två syften. Å ena sidan är den kontrollerande å andra sidan hjälpande. Eftersom pastoralmakten framstår som positiv och produktiv har individen, enligt Foucault, mycket svårt att värja sig mot den (Meuwisse & Swärd, 2002).

Gällande samtycke skriver Hollander (1985) i sin avhandling att giltigheten ska bestå i att hela vårdplanen för barnet utan reservationer ska godkännas av föräldern. I vår analys har vi sett likheter av det Hollander beskriver. I fall 1 och 6 ger föräldern samtycke med reservation som innebär att föräldern godkänner vårdplanen men ställer krav på densamma vilket implicit leder till LVU.

”Hon [Rita] samtycker till vårdplanen under förutsättning att [Tommy] bor hos henne.” (Fall 6)

I fall 4 handlar det om att samtycke gavs av Henry i ett sent skede, det vill säga först när fallet togs upp i Regeringsrätten varpå rätten då ansåg att samtycket inte var allvarligt menat.

”I förevarande mål har Henry A. först i Regeringsrätten ändrat inställning till frågan om familjehemsvård av barnen. Det lämnade samtycket har således tillkommit på ett sent stadium av förfarandet.” (Fall 4)

Man kan misstänka att rätten har resonerat som så att föräldern har kämpat emot för länge för att kunna ses som trovärdig.

Den omogne föräldern

Resonemanget handlar ibland också om föräldrarnas omognad vilket kan vara ett motiv för ett omhändertagande enligt LVU.

Hindberg (2001) beskriver den omogne föräldern som i sitt beteende liknar sitt barn och kan beskrivas vara beroende, krävande, egocentriska och impulsstyrda. Hon påpekar att omognad hos en förälder i stor utsträckning påverkar omsorgsförmågan. Hindberg hänvisar också i sin text till Kari Killén som skiljer mellan primär, sekundär och situationsbetingad omognad. Den primärt omogna är den förälder som aldrig fungerat på en mogen nivå den sekundärt omogna har fungerat på en mer mogen nivå men har på grund av svårigheter under den egna uppväxten ett omoget beteende. Den situationsbetingade omognaden orsakas av någon form av kris där föräldrar som normalt sett fungerar på en mogen nivå kan komma att utsätta sina barn för omsorgssvikt.

Konstruktioner av den omogna föräldern har i rättsfallen dokumenterats på skilda sätt och vi har tolkat nedanstående citat som sådana beskrivningar. Catrin och Albert beskrivs till exempel som egocentriska.

”Föräldrarnas egna problematik och behov är styrande och barnens grundläggande behov tillgodoses inte.” (Fall 8)

Catrin beskrivs också som impulsstyrd och kanske är det en bidragande faktor till att hennes samtycke till frivillig vård inte ses som trovärdigt.

”Det står vidare klart att [Catrin] har haft svårt att kontrollera humörsvängningar och att hålla barnen utanför hennes konflikter med andra vuxna.” (Fall 8)

Det är komplicerat att utifrån rättsfallen förstå vilken typ av omognad hos föräldern detta handlar om. Men vi menar att det inte är osannolikt att det kan avse en situationsbetingad eller en sekundär omognad. Vi har i tidigare forskning sett att föräldrars missbruk ofta medför att barnen kommer i andra hand, se till exempel Andersson (1995) och Hessle (1996). Forskning (Lagerberg & Sundelin, 2003) har också visat att det inte är ovanligt att föräldrarna själva har vuxit upp i missbruksmiljö.

Den socialt misslyckade föräldern

Det förekommer också beskrivningar av föräldrarna som skildrar deras misslyckade försök att upphöra med missbruk men även andra företeelser som vi har tolkat som framställningar av ett så kallat socialt misslyckande. Ann, som beskrivs i fallet nedan, säger att hon kan acceptera att hennes dotter Linda vistas i familjehemmet i ett år men sedan vill hon själv ta hand om sin dotter. Förutom Anns missbruk finns det också andra faktorer som påverkar beslutet om ett tvångsomhändertagande och tidsaspekten.

”Med tanke på att Ann S aldrig tidigare haft ett fast arbete, att hon tidigare påbörjat AMU-utbildning men avbrutit denna efter kort tid, att hon under graviditeten inte sökt någon som helst hjälp för att ordna upp sin situation, att hon själv klart uttryckt att hon inte gärna söker hjälp samt att hon saknar socialt nätverk bedöms hon ha små förutsättningar att förändra sin situation inom ett års tid.” (Fall 7)

Här kan man se att argumentationen bland annat handlar om arbete, utbildning och socialt nätverk. Våra värderingar i samhället innebär att vi ska utbilda oss, skaffa ett arbete och på det följer också att vi får möjligheter att skapa ett socialt nätverk. Anns brister i att

”bruka allvar” av de insatser som erbjuds henne tas som intäkt för att en förändring på kort sikt är omöjlig att förvänta sig.

I fall 5 nedan kan vi se att Åke inte har något förvärvsarbete. Hollander (1985) påtalar i sin avhandling att arbetslöshet är vanligt förekommande i familjer där ett omhändertagande är aktuellt.

”Åke H: s förhållande med avseende på hans förvärvsverksamhet och hans ekonomi får emellertid i nuvarande skede fortfarande anses osäkra och det är tveksamt om han, innan dessa förhållanden tillräckligt stabiliserats, kan ge barnen den trygghet som de behöver.” (Fall 5)

Konstruktionen av den socialt misslyckade föräldern inbegriper att problemen individualiseras. Föräldrarna ses som ansvariga för arbetslöshet, dålig ekonomi, avsaknad av socialt nätverk med mera. Andersson (2002) menar att problem inom familjen måste sättas i relation till andra strukturer inom skilda samhällsnivåer. Andersson skriver att för att förstå vad som påverkar föräldrars omsorgsförmåga måste man studera faktorer i den sociala omgivningen. Då skapas, fortsätter hon, också förutsättningar för adekvata insatser. Vi anser att arbetslöshet till exempel kan förklaras på en strukturell nivå det framgår inte av fallen vad som är orsak och verkan. Missbruket kan ha uppstått på grund av arbetslöshet eller så har arbetslösheten orsakats av missbruket. Andersson (1991) har i en annan undersökning kommit fram till att det oftast inte brister i relationen mellan föräldrar och barn i de här sammanhangen utan att det oftare handlar om brister i omsorgen. Vi menar att brister i omsorgen på grund av missbruk också kan förstås utifrån socialgruppstillhörighet.

Sundell och Egelund (2002) påpekar att definitionen till att barn far illa påverkas av politik. I västvärlden förutsätter lagstiftaren att det främsta skälet till att barn far illa är föräldrars omsorgssvikt. Föräldrars handlingar eller brist på handlingar orsakar alltså att barn far illa. Konsekvenser av ett sådant individualiserande och psykologiserat tänkande är att det uppstår en begränsning av vilka insatser som används och vilka formuleringar som används för att beskriva familjers problem. Familjers problem formuleras som personliga och relationella avvikelser för att passa in i administrativa kategorier.

Stämplande språkbruk

Vi har hittat ett citat som benämner ett visst agerande som missbrukarbeteende. En naturlig fråga blir då vad ett sådant beteende kallas när en individ som inte missbrukar agerar på det här viset? Här har vi Catrin som beskrivs ha ett missbrukarbeteende.

”Vidare visar hon missbrukarbeteende genom att hålla sig undan och utebli från avtalade möten. T.ex. visar journalerna hos BUP det mönstret att [Catrin] tar kontakt för att få hjälp men sedan uteblir och avslutar kontakten.”(Fall 8)

Det finns undersökningar som pekar på att organisationen på arbetsplatsen och kollegornas subkultur kan påverka synen på klienterna. Sundell och Egelund (2002) menar att organisationen har en socialiserande effekt på personalen. De antyder att den socialisering som förekommer på arbetsplatsen till och med kan ha större effekt än den som följer av en formell utbildning. Vi menar att personalen även socialiseras in i användandet av vissa uttryck och kanske inte reflekterar över hur det kan uppfattas av utomstående.

5.3 Föräldern = mamman

Vi har i vår analys funnit att föräldrarna i rättsprocessen ofta beskrivs som moraliskt ansvariga för den uppkomna situationen. Föräldrarna, företrädesvis mammor, ses som ”skurkar” och barnen är ”offren”. I övervägande delen av fallen handlade det om moderns bristande förmåga. I fall 2, 3, 6, 7 och 8 anser vi att det framgår att mammorna ses som ansvariga för omsorgsbristen.

Elisabeth (fall 3), Rita (fall 6) och Ann (fall 7) är ensamstående. Lea (fall 2) och Catrin (fall 8) verkar periodvis ha samboförhållanden. Pappans omnämning är obetydlig. Samma sak har Hollander (1985) kommit fram till i sin avhandling det vill säga att fadern ställs utanför då det gäller uppfostran och ansvaret för omsorgen av barnen. Så som omsorgsbrist kan förstås utifrån socialgruppstillhörighet (Friis, 2003) kan också tilläggas att den allt som oftast också är könsrelaterad.

I Anns fall finns den enda beskrivningen vi har kunnat hitta i vårt material som direkt beskriver den osynlige pappan.

”Hon [Ann] saknar vidare stöd från barnets fader/---/.” (Fall 7)

Danielle Turney (2000) tar i en artikel upp feminiseringen av omsorgsbrist. Hon menar att det finns ett samband mellan att vara kvinna och att vara den som hålls ansvarig för omsorgsbrist. Hon frågar sig om omsorg är något som mödrar utför eller inte utför och menar att omsorg och omvårdnad inte är könsneutralt. Det finns en implicit förväntan att detta är något som modern är mera ansvarig för. Liknande resultat har vi hittat i vår undersökning.

Hur kan vi förstå en missbrukande mamma? Karin Trulsson¹ menar att kvinnor ofta är mer utsatta i missbruk och de här kvinnorna upplever ofta skam för att man inte lever upp till samhällets idealbild av hur kvinnor ska vara. Trulsson påpekar att moderskapet kan vara ett sätt för kvinnor att öka sitt sociala värde. Ofta kan kvinnorna lyckas göra ett uppehåll i missbruket under graviditeten och under den första tiden. Det kan emellertid vara komplicerat för kvinnorna att upprätthålla drogfriheten då den sociala situationen runt omkring henne oftast är svår.

5.4 Beskrivningar av föräldrakritik

Föräldrar som kritiserar och försvarar sig

Under detta tema är det socialförvaltningens utredning som hamnar i fokus för föräldrarnas missnöje. Föräldrarna uppges påpeka att utredningen är bristfällig och att socialförvaltningen inte har tillräckliga kunskaper att bedöma situationen.

Här framgår det ganska tydligt att Catrin inte har något förtroende för socialtjänstens kunskapsnivå

”De enda som kan bedöma familjens situation och henne som förälder är familjebehandlingsteamet Dynamis och de nämns inte i utredningen.”
(Fall 8)

¹ Föreläsning av Karin Trulsson 2005-02-09, Socialhögskolan i Lund

I Catrins fall är vår uppfattning att hon är kritisk till relationen mellan henne och socialsekreteraren. Forskning tyder på att samarbetet mellan myndigheter och föräldrarna och barn ofta är otillfredsställande. Detta leder till att föräldrarna och barnen upplever att utredningarna är partiska, till deras nackdel (Sundell & Egelund, 2002). Detta menar vi kan vara ett uttryck för socialarbetarens dubbla roller och då kanske det ändå inte handlar om kunskapsnivån hos den som har gjort utredningen. I Sundell och Egelund (2002) problematiseras socialarbetarens dubbla funktion som dels en utredande myndighetsperson som samtidigt ska vara en behandlare och ett stöd till familjen. Man menar att det leder till svårigheter att få klienterna förtroende. Catrins fall tycks utgöra ett exempel på denna svårighet.

”Hon [Catrin] har inte heller fått någon vägledning av handläggande socialsekreterare i fråga om vilka insatser som hon skulle behöva utan i stället har man valt att starta en utredning.” (Fall 8)

Det är naturligtvis svårt för oss att avgöra om Catrin har fått vägledning eller inte, det här kan vara ett sätt för henne att försvara sig, men det finns forskning som tyder på att utredningar kan styras av antaganden. En undersökning gjord av Sundell och Karlsson (1999) baserad på verkliga barnavårdsärenden har visat att socialarbetare som tidigt har format arbetshypoteser, till exempel att ett barn bör bli omhändertaget, tenderar att selektivt samla den information som bekräftar hypotesen (Sundell & Egelund, 2002). Vissa föräldrars kritik mot utredningen ligger i linje med detta resonemang:

”Åke och Helena H har i stort sett vitsordat de sakuppgifter som anförts i utredningen men menat att utredningen som helhet varit tendentiös och överdriven.” (Fall 5)

Friis (2003) menar i sin analys av sociala utredningar om barn, att föräldrarnas problem definieras och beskrivs så att de ska passa in i det utbud av insatser socialtjänsten har att erbjuda. Om handläggaren bestämmer sig för att det är aktuellt med ett omhändertagande enligt LVU måste således argumentationen om föräldrarna styras in på de faktorer som har rättslig relevans. Det leder till en fokusering på föräldrarnas brister både som

samarbetspartners till socialtjänsten och i föräldrarollen. Så tycks till exempel Rita ha upplevt situationen:

”Hon [Rita] upplever att socialnämndens utredning fokuserat på hennes brister.”
(Fall 6)

När vi har analyserat vårt material framträder en mycket negativ bild av föräldrarna. Vi menar att det kan vara en konsekvens av att man i rätten argumenterar på ett sådant sätt för att ”få igenom” ett beslut om omhändertagande. Vår tolkning av detta är att för utredaren handlar det inte bara (eller aldrig?) om moraliska bedömningar av föräldrarna utan det kan i många avseenden röra sig om rent administrativa begränsningar. Man kan också se det som ett uttryck för en strävan att uppnå administrativ effektivitet. Socialsekreteraren utvecklar en informell kunskap i vad som krävs i rätten för att få igenom ett LVU.

Föräldrar som ”gör sig en björntjänst”

Genom att framhäva föräldrarnas invändningar kan man också uppnå syftet att argumentera för ett LVU. Så sker när man låter föräldrarnas uttalanden tydliggöra att det kan vara motiverat att fatta beslut om ett omhändertagande.

För Anki är innebörden av ett ”normalt” liv inte detsamma som rättens definition. Vi menar att Ankis förklaringar inte hjälper hennes sak utan snarare får det motsatt effekt. Anki kan sägas vara behjälplig i konstruktionen av en olämplig förälder.

”De lever ett helt normalt, välordnat liv/---/[Anki] har inte försökt dölja sitt missbruk under graviditeten. Hon var orolig att mista barnet. Hon vågade därför inte sluta med sniffningen av heroin förrän barnet fötts.” (Fall 1)

Ett annat exempel är Ann som menar att hon inte ska ses som en missbrukare eftersom hon inte *regelbundet* använder amfetamin. Hennes förståelse av definitionen missbruk

överensstämmer inte med samhällets definition, utifrån vår lagstiftning, som innebär att allt bruk av narkotika ses som missbruk.

”Hon anförde att hon vid några tillfällen tagit amfetamin men att det inte var fråga om missbruk.” (Fall 7)

Det finns forskning som visar på hur olika kännetecken hos klienten påverkar beslutsfattandet. Ju fler av dessa faktorer som identifieras desto större är sannolikheten att barnen bedöms behöva hjälp. Det avser bland annat om föräldrarna är medvetna om att de skadar sitt barn, om relationen mellan föräldrar och barn är dålig, om föräldrabeteendet är kraftigt avvikande samt om föräldrarna visar en ovilja att förändra situationen (Sundell & Egelund, 2002). Här kan man misstänka att föräldrarnas uttalanden har medverkat till att identifiera dessa faktorer som faktiskt också leder till att barnen omhändertas.

Föräldrar som säger att de vill samarbeta

Vi har i fall 1 hittat en intressant process där det utspelar sig en maktkamp mellan föräldrar och myndigheter. Föräldrarna, Anki och Bosse, kritiserar inledningsvis utredningen i Länsrätten och de samtycker till frivillig vård och vill att hela familjen ska behandlas tillsammans på familjehem.

”De är positiva till ett samarbete med nämnden. De lever ett helt normalt, välordnat liv. De anser att utredningen är onödigt mörk ur deras synpunkt sett.” (Fall 1)

Länsrätten menar att eftersom de inte har bevisat att missbruket har upphört kan samtycket inte anses som trovärdigt därför beslutas om LVU. Nästa instans är Kammarrätten där föräldrarna fortfarande upprätthåller ett visst motstånd men de vidhåller att de accepterar vårdplanen.

”I kammarrätten har makarna förklarat att de i och för sig anser att det inte vore någon fara för barnet att ta hem det men samtidigt upprepat att de reservationslöst accepterar vårdplanen.” (Fall 1)

Kammarrätten går på Länsrättens linje och beslutar om LVU då föräldrarna inte har upphört med missbruket. Kammarrätten anser att det finns risk för att Anki och Bosse ska ingripa i vården av Mats eftersom man misstänker ett fortsatt missbruk. Efter knappt ett år har fallet hamnat i Regeringsrätten vilka istället går på föräldrarnas linje.

”[Anki] och [Bosse] har skriftligen och utan förbehåll givit sitt samtycke till den av sociala distriktsnämnden upprättade vårdplanen. Utredningen i målet ger stöd för antagande att föräldrarnas samtycke är allvarligt menat och att de inte kommer att ingripa på ett störande sätt i den fortsatta vården.” (Fall 1)

Regeringsrätten upphäver beslutet om LVU men det framgår inte av Regeringsrättens domskäl om föräldrarnas samtycke till frivillig vård anses vara tillförlitligt på grund av att de har upphört med missbruket. Föräldrarna sägs i alla fall ha uppvisat en vilja att komma ifrån sitt missbruk och de deltar i stor utsträckning i vården av Mats.

Just det här fallet tar Hollander (1985) upp i sin avhandling. Författarens tolkning till att Regeringsrätten väljer att upphäva LVU förklaras med att föräldrarna under hela tiden har samtyckt till den uppgjorda vårdplanen. I detta fall ansåg inte Regeringsrätten att föräldrarnas narkotikamissbruk kunde åberopas som ett särskilt skäl för att gå ifrån ett givet samtycke. Följaktligen måste det finnas skäl som väger tungt för att det ska föreligga ett LVU när det finns ett samtycke. Vi har i vårt material många andra föräldrar som också samtycker till frivillig vård men trots det inte får beslutet om LVU upphävt. Vad som krävs för att häva ett LVU när samtycke till frivillig vård finns går inte att utläsa av fallen.

5.5 Missbrukets konsekvenser för barn

Analysen av rättsfallen har visat att tydliga beskrivningar av missbrukets konsekvenser för barnen faktiskt inte är så framträdande. Det framgår i något fall men överlag finns det implicit invävt i behovsformuleringarna.

I fallet som handlar om Anki och Bosses finns dock en kortfattad beskrivning av hur deras son Mats redan innan födseln påverkats av Ankis heroinmissbruk.

”Barnet [Mats] visade efter förlossningen tydliga abstinenssymptom. Abstinenssymptomen kom på ett tidigt stadium varför det är sannolikt att det rörde sig om heroinabstinens.” (Fall 1)

Här ser man också hur konsekvenser av missbruket vävs in i behovsbeskrivningen samt att barnet själv kan komma att påverka sin relation med omgivningen genom att vara tålamodskrävande.

”Barnet [Mats] kommer troligen i framtiden kräva extra tålamod av sina vårdare. Det är också möjligt att barnet kräver extra mycket stimulans i framtiden.” (Fall 1)

Tidigare forskning visar att för barn som växer upp med missbrukande föräldrar finns det en ökad risk av att barnet utvecklar psykiska problem såsom ångest. Problemen kan också bestå av ätstörningar, huvudvärk och sömnproblem. Det finns också studier som påvisar att barn till alkoholmissbrukande föräldrar har ett sämre ordförråd och svagare fallenhet till abstrakt och begreppsligt tänkande. Detta i sin tur kan leda till att barnet får svårt med skolprestationer, dålig självkänsla, beteende och anpassningssvårigheter (Lagerberg & Sundelin 2003).

Här kan vi se en beskrivning av hur föräldrarnas missbruk har påverkat barnen Ines och Totte. Den här framställningen, menar vi, stämmer väl överens med den forskningen har kommit fram till när det gäller missbrukets konsekvenser för barn.

”I utlåtandet om [Ines] sägs att hennes känslomässiga utveckling inte kan betraktas som åldersadekvat, vilket gör att hon får svårt att på ett ändamålsenligt sätt använda sin förmåga på de kognitiva, perceptuella, motoriska och språkliga områdena. Vidare har hon en distanslöshet i sitt sätt att förhålla sig till andra, framför allt vuxna. I utlåtandet om [Totte] sägs bl.a. att testresultaten främst visar en försenad språkutveckling och att han är något sen i utvecklingen av den perceptuella förmågan.” (Fall 8)

Ofta saknas som sagt beskrivningar av missbrukets konsekvenser för barnen. I de beskrivningar som finns är vår uppfattning att de mestadels är vaga. I flertalet av fallen har man i rätten inte uttalat vad till exempel trygghet ska bestå av. Om vi tittar på beskrivningen i fall 4 kan vi se att boendet beskrivs som instabilt och provisoriskt trots att det är socialförvaltningens lägenhet. Vår tolkning är att man använder sig av bland annat detta argument för att få till stånd ett omhändertagande även om socialförvaltningen vid ett tidigare tillfälle ansett att familjen kan bo i lägenheten.

”Bristerna i omsorgen har bl.a. bestått i att barnen inte kunnat tillförsäkrats en lugn och trygg hemmiljö.” (Fall 4)

Vår slutsats stämmer överens med den bedömning som Hollander (1985) har gjort. Författaren pekar på ett flertal uttryck som inte innehåller en närmare beskrivning på vad som egentligen menas. I vårt material nämns missförhållanden i hemmet men det saknas ibland beskrivningar för hur dessa missförhållanden ser ut. I ett fall framhålls att miljön i hemmet är en fara för sonen Pierre men det finns ingen tydlig beskrivning av på vilket sätt Elisabeths alkoholmissbruk påverkar sonens utveckling.

”Hennes upprepade återfall i alkoholmissbruk måste bedömas medföra fara för Pierres utveckling om han vistas i det egna hemmet. Pierre är därför i behov av omvårdnad utanför det egna hemmet för att få leva i en trygg och stabil miljö.” (Fall 3)

Hollander (1985) påtalar i sin avhandling att beskrivningar måste tydliggöras så att faktauppgifter kommer fram för att på sått få klarhet i sambandet mellan missförhållanden så att faran för barnets hälsa och utveckling kan klargöras.

5.6 Barnets bästa samspelar med barns behov

Vi ville under detta tema undersöka om principen ”barnets bästa” är skönjbar i rättsfallen och dessutom på vilket sätt. Överlag nämns inte barnets bästa uttryckligen utan det vävs in i beskrivningen av barns behov. Vi har i några fall hittat meningar där man direkt uttrycker att det är för barnets bästa att ett omhändertagande sker.

”[Mats] sannolikt kommer att kräva en mycket stabil hemmiljö framstår det som särskilt angeläget - med hänsyn till barnets bästa - att garantier skapas för genomförandet av behövlig vård för barnet.” (Fall 1)

Ett annat fall är speciellt på det viset att Nina är så pass gammal som 13 år. I de andra rättsfallen är barnen yngre. Här är det tydligt att rätten har tagit hänsyn till vad hon själv vill och det har naturligtvis med hennes ålder att göra. Innebörden av principen barnets bästa i Ninas fall betyder bland annat att rätten tar hänsyn till hennes egen vilja.

”/---/om instabiliteten i Lea S: s hem måste det anses att förhållandena där medför fara för Ninas utveckling och att hon har behov av vård och vistelse på annat håll./---/Det innebär en trygghet för Nina att veta att hon inte vistas i familjehemmet på sin mammas villkor/---/Vid denna bedömning har kammarrätten särskilt beaktat Ninas starkt uttalade vilja att inte vilja träffa modern.” (Fall 2)

I rättsfallen omhändertas barnen då det på grund av föräldrarnas missbruk brister i omsorgen. Vi har sett att när omsorgsbrist framhålls, tydliggörs barns behov av stabilitet och trygghet i hemmiljön. Behovet av omvårdnad och skydd nämns ofta i fallen.

”Pierre behöver en längre tids vistelse i familjehemmet för att få leva i en trygg och stabil miljö som kan tillgodose hans behov av omvårdnad och skydd /---/” (Fall 3)

Beskrivningar av Ines och Tottes situation här nedan, menar vi, visar likheter med det Andersson (1995), Hessle (1996) och Christensen (1997) skildrar om barn till missbrukande föräldrar (se kapitlet om tidigare forskning). Det vill säga oförutsägbarhet, oklara gränser och att missbruket är det dominerande i familjer med missbruksproblematik.

”Beträffande [Ines] och [Totte] är den största och viktigaste förändringen som måste ske att ge dem trygga och stabila hemförhållanden som tillgodoser barnens behov av daglig omvårdnad och känslomässig trygghet.” (Fall 8)

Barns omvårdnad avser dels den dagliga fysiska omvårdnaden, till exempel barns behov av mat, kläder och skydd mot yttre faror. Barns behov av sina föräldrar innebär att barnet får sitt behov av känslomässig trygghet, gränssättning, kontinuitet och behov av positiv bekräftelse uppfyllt. De behov man talar om i ovanstående fall tillhör kategorin ”grundläggande behov” enligt betänkandet ”Barnets bästa i främsta rummet” (SOU 1997:116). Hindberg (2001) påpekar att barn måste få sina grundläggande behov tillfredsställda för att inte skadas på ett så allvarligt sätt att det i ett längre perspektiv blir svårt att reparera. Hon menar att det kan finnas andra behov hos ett barn som inte uppfylls men så länge de inte tillhör de grundläggande behoven går det i regel att kompensera längre fram. I rättsfallen framgår det oftast inte hur barnen upplever situationen, barnets perspektiv, förutom i fall 8 och fall 2. Där finns till viss del beskrivningar av hur barnen upplever situationen. Här har vi till exempel Ines som, vi förstår det, gett uttryck för hur hon upplever sin vardag.

”[Ines] vet inte om hon bor hos sin mamma eller hos sin mormor.” (Fall 8)

Barnperspektivet kan enligt Andersson och Hollander (1996) förstås på många olika sätt. Det kan innebära olika tolkningar som de beskriver så här: *”att hävda barnets bästa, slå vakt om barns rätt, värna om att barns behov tillgodoses, tänka på barns välbefinnande”* (s 92). Men det kan också handla om att samtala med ett barn för att få kunskaper om hur just det enskilda barnet uppfattar situationen. De fortsätter vidare att man måste möjliggöra för barn att få komma till tals i fall som rör dem om man ska kunna tala om barns rätt och barns bästa.

Ines och Tottes fall innehåller flest beskrivningar av missbrukets konsekvenser för barnen och man analyserar och tydliggör barnens behov på ett uttryckligare sätt än i de andra fallen. Trots detta så kan vi konstatera att det ändå fokuseras mer på mamma Catrins brister än barnens behov.

Vi har sett att barns behov i mindre omfattning beskrivs och analyseras i rättsfallen. Det betyder att det är föräldraperspektivet som sätts i fokus i den här kontexten och det kan förstås med utgångspunkt i att det är föräldrarna man möter i rätten. Vi menar att vår analys visar att man främst fokuserar på föräldrars brister istället för att hålla ett barnperspektiv där barnet och barnets behov har huvudrollen. De resultat vi har fått fram i vår analys överensstämmer med Hollanders (1985) avhandling där hon påpekar att barns behov måste analyseras bättre och att det inte räcker att titta på föräldrarnas brister, snarare beror vårdbehovet på ett flertal samverkande omständigheter. En helhetsbedömning av barnets situation måste göras med största noggrannhet. Hon menar att samtliga aspekter när det gäller barnets behov måste analyseras.

5.7 Sammanfattning av Analys

I de rättsfall vi har undersökt handlar fem fall om att föräldrarna samtycker till frivillig vård men att samtycket av rätten inte kan anses vara tillförlitligt. I två fall samtycker föräldrarna inte till den av socialnämnden uppgjorda vårdplanen. I ytterligare ett fall diskuteras samtycket inte överhuvudtaget. Enligt oss visar vårt resultat en överensstämmelse med det Andersson (1991) menar, att i rätten är det den juridiska makten, vilken legitimeras av samhällets lagar och regler, som utövar kontroll över föräldrarna. Analysen av rättsfallen visar att olika föräldratyper konstrueras i relation till ifrågasatt samtycke.

Den opålitlige föräldern har oftast ett pågående missbruk. Det är inte ovanligt att den här föräldern har avbrutit pågående behandlingsinsatser för egen del. Det förekommer även andra omständigheter såsom instabilitet i förhållanden, avsaknad av socialt nätverk och samarbetsproblem med sociala myndigheter. Den besvärlige föräldern bjuder motstånd och ställer krav på och villkorar vårdplanen, dessa föräldrar anpassar sig inte till samhällets krav. Beskrivningar av den omogne föräldern handlar om att föräldern har svårt att sätta sitt barns behov i centrum. Förälderns egen problematik tar överhanden och det medför att det brister i omsorgen om barnen. Den socialt misslyckade föräldern har oftast inget arbete, dålig ekonomi och låg eller ingen utbildning.

Vår analys har också gett exempel på vad vi uppfattar som ett stämplande språkbruk, det så kallade missbrukarbeteendet. Fallen har också visat att det oftast är mammorna som ses som ansvariga för den omsorgsbrist som har uppstått. Vår förståelse av detta är att omsorg

och uppfostran av barn inte är könsneutralt. Analysen har visat att föräldrar ibland kritiserar socialförvaltningens utredningar. Det kan kanske hänföras till dåligt samarbete mellan föräldrar och myndigheter men det kan också vara ett resultat av socialarbetarens dubbla funktion. I vissa fall har föräldern ansett att utredningen har varit onödigt negativ vilket kan förstås utifrån socialarbetarens administrativa begränsningar. Föräldrars olämplighet kan också, som vi har sett i analysen, understrykas genom att låta deras invändningar så att säga tala för sig själv. Föräldrar som samarbetar handlar om maktkampen mellan föräldrar och myndigheter. Det har utifrån rättsfallen inte varit möjligt för oss att utläsa vad som krävs för att häva ett LVU när föräldrarna genom alla rättsinstanser har samtyckt till frivillig vård.

Missbrukets konsekvenser för barn är inte särskilt framträdande i fallen vi har analyserat. För att få en förståelse för missbrukets konsekvenser för dessa barn måste man titta på behovsformuleringarna. På samma sätt är det i beskrivningar av barns behov principen om ”barnets bästa” för det mesta återfinns. Analysen har också visat att beskrivningar och analyser av barns behov får en undanskymd roll framför skildringar av föräldrars brister.

6. DISKUSSION

Vi har utifrån beskrivningar i LVU-mål analyserat hur man i rätten argumenterar för att bevisa att barns behov av skydd måste få företräde framför föräldrarätten och på så sätt motivera ett omhändertagande. Vårt material har övervägande handlat om ett samtycke som inte ansetts vara tillförlitligt. Vi har undersökt beskrivningar av missbrukets konsekvenser för barn och hur barnets bästa tar sig uttryck i argumentationen. Vi har även undersökt hur föräldrarna beskriver situationen.

Vi vill avslutningsvis diskutera våra reflektioner kring makt, genus och bristande barnfokus som vårt arbete har gett upphov till. En förståelsegrund när det gäller maktperspektivet är att det enligt Foucault existerar olika diskurser (samtalsordningar) inom olika institutioner och professioner. Diskursens makt innebär att man som klient inte talar samma språk som hjälparen och kan därför hamna i ett underläge (Börjesson, 2003). Innebörden av ett samtycke, menar vi, får då olika betydelse för föräldrarna och socialnämnden.

I Friis (2003) avhandling problematiseras samtyckeskonstruktionen i LVU. Det påpekas att samtycket är en förutsättning för beslut om frivillig vård. Samtycket innebär också i regel ett hinder mot beslut om vård enligt LVU. Samtycket reducerar myndigheternas beslutandemakt men konstruktionen har kritiserats för att dölja ett implicit tvång. Friis menar att ett lämnat samtycke ska ses i relation till vad ett uteblivet samtycke innebär. Följden av ett uteblivet samtycke är ju faktiskt tvångsomhändertagande. Samtidigt menar vi att föräldrarna tycks kunna *använda* samtycket som ett slags motmakt för att slippa tvångsomhändertagande. En stor andel av rättsfallen handlar om att ifrågasätta föräldrarnas samtycke: är det verkligen ärligt menat eller ett sätt att slippa LVU?

Analysen av rättsfallen har enligt oss visat att man kategoriserar föräldrar på ett negativt sätt för att på så vis motivera ett beslut om omhändertagande. Är det så att dessa föräldrar enbart ska förstås som ”miserabla” missbrukare eller är det möjligtvis så att den här argumentationen och beskrivningen är en konsekvens av processen i myndighetsutövningen? Fokus ligger på beskrivningar av föräldrarnas brister och inte barnens behov. Omhändertaganden av barn ska, enligt lagen, ses i ljuset av missbrukets konsekvenser för just det barnet och inte föräldrarnas problem i sig. Analysen visar att argumentationen och

beskrivningar av de konsekvenser missbruket har fört med sig för dessa barn inte diskuteras särskilt ingående i rätten. Detta trots att LVU är en skyddslag för barn. Möjligtvis är det så att utredningarna omgärdas av organisatoriska och administrativa rutiner vilka inte ger utrymme att formulera människors problem på annat sätt.

I övervägande delen av fallen har man inte diskuterat resurser i form av nätverk inte heller har problemen lyfts till en annan nivå. Vad betyder det att vara missbrukare och i synnerhet en missbrukande mamma i vårt samhälle? Hur ser våra normer ut när det gäller missbrukande mammor? Pappans frånvaro diskuteras inte nämnvärt men det framgår ändå av fallen att han inte finns närvarande. Turney (2000) påpekar att det finns en implicit förväntan att det är mammans ansvar att tillgodose barns behov av omsorg, konsekvenser av ett sådant förhållningssätt kan vara det vi ser i rättsfallen. I vår uppsats har vi skrivit om den ”osynliga pappan” som direkt beskrivs i endast ett av fallen. Beror det möjligen på att man inte finner det nämnvärt när det gäller just den här kategorin av människor, det vill säga missbrukande mödrar. Hollander (1985) nämner, att det är kvinnan som står för vårdbehovet för sina barn i den rättsliga dokumentationen. Genomgående i de flesta rättsfallen har vi sett att dessa missbrukande *mödrar* kämpar mot myndigheterna genom sina överklaganden för att försöka undkomma ett LVU. Visserligen spänner rättsfallen över en 20-års period men vi förvånade oss ändå över att det finns så många kvarlevor kvar sedan äldre tider. Sedan flera år tillbaka talar man om fädernas betydelse för barnen och idag belyser man även vikten av fädernas delaktighet i barnen.

Vi ville undersöka om principen barnets bästa var skönjbar i domsluten. I de flesta fallen var orden inte direkt uttalade men vår uppfattning är att barns behov och föräldrars brister talar om vad som är barnets bästa. Dock saknar vi mer detaljerade beskrivningar av missbrukets konsekvenser för barnen vilket gör att vi känner oss kritiska till att man i samtliga instanser tenderar att generalisera istället för att titta på vad just det enskilda barnet har för behov. LVU är en skyddslag för barn och det tycker vi ska tydliggöras genom att sätta det enskilda barnet i centrum i stället för att lägga fokus på föräldrarnas tillkortakommanden. Vi vill förtydliga att vi inte anser att tvångsomhändertaganden av barn är felaktigt. Barn till missbrukande föräldrar är ofta oerhört utsatta och ett omhändertagande kan ibland vara det enda alternativet för att skydda barnet. Men om barnperspektivet och barnets bästa inte enbart ska komma att uppfattas som innehållslösa begrepp bör missbrukets konsekvenser för barn och barns behov tydliggöras mer.

Eva Friis (2003) talar i sin avhandling om social snedrekrytering i denna typ av fall. Det kan vara så att om man redan är utsatt och så att säga redan har kvalificerat sig som klient så behövs det inte så mycket mer påfrestning för att allt ska bryta samman. Det, tror vi, leder till att barnen drabbas väldigt hårt. Andersson och Hollander (1996) påpekar att vi bör ha i åtanke att barns situation är knutet till föräldrarnas livsvillkor och vi är rörande eniga. Vi har till exempel sett att fallen oftast har handlat om missbrukare ur socialgrupp 3. Kodorden för det menar vi är dålig ekonomi, arbetslöshet och låg utbildning. Vad innebär det att vara missbrukare i socialgrupp 3 jämfört med att vara missbrukare i socialgrupp 1? Hur ser värderingarna ut i vårt samhälle när det gäller moderskap och missbruk? Enligt tidigare forskning framgår det att socialgruppstillhörighet och könstillhörighet kan vara lika belastande som missbruket i sig.

REFERENSER

- Andersson, Christina (1995) *Marias barn – om ungdomars väg in i missbruk av alkohol och droger*. Malmö: Sober Förlags AB.
- Andersson, Gunvor (1991) *Socialt arbete med småbarn*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor (1995) *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Gunvor & Hollander, Anna (1996) ”Om barns rätt och barns bästa” i Andersson, G, Aronsson, K, Hessle, S, Hollander, A & Lundström, T., (red),: *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: CUS och Liber AB.
- Andersson, Gunvor (2002) ”Utvecklingsekologi och sociala problem” i Meuwisse, A & Swärd, H., (red),: *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bergmark, Anders & Oscarsson, Lars (2000) ”Sociala problem” i Meuwisse, A., Sunesson, S. & Swärd, H., (red),: *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Börjesson, Mats (2003) *Diskurser och konstruktioner. En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Christensen, Rita (1997) ”Grupper som berörs av missbruk” i Leissner, T., (red),: *Alkohol. Ett psykosocialt, beteende och samhällsvetenskapligt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Claezon, Ingrid (1996) *Mot alla odds. Barn till narkotikamissbrukare berättar om sin uppväxt*. Stockholm: Bokförlaget Mareld.
- Claezon, Ingrid (2004) *Tvångsomhändertaganden. Ur tonåringars, anhörigas och socialsekreterares perspektiv*. Stockholm: Bokförlaget Mareld.
- Ewerlöf, Göran och Sverne, Tor (2000) *Barnets bästa, om föräldrars och samhällets ansvar*. Stockholm: Nordstedts Tryckeri. Fjärde upplagan.
- Fridh, Birthe & Norman, Gunilla, (2001) *Att utreda när barn far illa*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.
- Friis, Eva (2003) *Sociala utredningar om barn. En rättssociologisk studie av lagstiftningens krav, utredningarnas argumentation och konsekvenser för den enskilde*. Lunds universitet, sociologiska institutionen. Lund.
- Hessle, Sven (1996) ”Hur vet man när barn far illa” i Andersson, G, Aronsson, K, Hessle, S, Hollander, A & Lundström, T., (red),: *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Liber AB.
- Hindberg, Barbro (2001) *När omsorgen sviktar. Om barns utsatthet och samhällets ansvar*. Stockholm: Rädda Barnen. Andra upplagan.
- Hollander, Anna (1985) *Omhändertagande av barn*. Stockholm: aktuell juridik förlag ab.

Hydén, Lars-Christer (1995) "Det sociala misslyckandet som berättelse" Att återställa den moraliska ordningen. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 3.95, 194-207.

Konventionen om barnets rättigheter. UD info (2003). Stockholm: Edita Nordstedts Tryckeri AB.

Lagerberg, Dagmar & Sundelin, Claes (2003) *Risk och prognos i socialt arbete med barn. Forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.

Meuwisse, Anna & Swärd, Hans (2002) "Perspektiv på sociala problem." "Några positioner". i Meuwisse, A & Swärd, H., (red),: *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.

Norström Carl och Thunved Anders (2004) "Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga" i *Nya sociallagarna, med kommentarer, lagar och författningar som de lyder den 1 januari 2004*. Stockholm: Elanders Gotab. Sjuttonde upplagan.

Patel, Runa och Davidsson, Bo (1994) *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur. Andra upplagan.

Persson, Britt (1984) "Barnets rättsliga ställning under 1900-talet" i Persson, B., (red),: *Att skilja barn från föräldrar. Den sociala, barnpsykiatriska och rättsliga arbetsprocessen vid omhändertaganden*. Stockholm: Natur och Kultur.

Prop. 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer*.

Riksdagens hemsida, <http://www.riksdagen.se/debatt/propositioner>, 2005-03-27, kl.10.54.

Socialstyrelsen "Utdrag ur utbildningsmaterial för projekt Barns behov i centrum (BBIC)" i Kompendium SOL 067 (2005) *Socialt arbete med barn och unga*. Lunds universitet: Socialhögskolan.

SOU 1997:116 *Barnets bästa i främsta rummet*.

Riksdagens hemsida, <http://www.riksdagen.se/debatt/propositioner>, 2005-03-27, kl.10.54.

Sundell, Knut och Egelund, Tine (2002) *Barnavårdsutredningar. En kunskapsöversikt*. Stockholm: Förlagshuset Gothia.

Trulsson, Karin (1998) *Det är i alla fall mitt barn*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Trulsson, Karin (Gästföreläsare Socialhögskolan, Lund). Anteckningar förda under föreläsning 2005-02-09.

Turney Danielle (2000) "The feminizing of neglect" i Kompendium SOL 067 (2005) *Socialt arbete med barn och unga*. Lunds universitet: Socialhögskolan.

RÄTTSFALLSREGISTER

RÅ 1983 2:87 I-III

RÅ 1983 Ab 100/83

RÅ 1989 169

RÅ 1990:13

RÅ 1991:66

RÅ 1996 98

RÅ 2003 102

Länsrätten

Mål i LR Kronobergs Län

434-04

Bilaga 1

Analysguide

Vad handlar fallet om?

Varför överklagas det?

Vilka är föräldrarna?

Vilka beskrivningar av föräldrarna finns?

Framträder det något eller några mönster i samband med beskrivningar av föräldrarna?

Får föräldrabeskrivningarna några konsekvenser för hur argumentationen uppfattas?

Hur framträder beskrivningar av barnen?

På vilket sätt framhålls principen om barnets bästa?

På vilket sätt beskrivs missbrukets konsekvenser för barnen?

På vilket sätt diskuteras barns behov?

Framträder det något eller några mönster i samband med beskrivningar av barnen?

Får beskrivningar av barnen konsekvenser för hur argumentationen uppfattas?

Rättsbanken

Regeringsrätten (referat i kortform och fulltext)

R4 M:REGR D:RF Rättsfall från Regeringsrätten RÅ_2003_not_102
Avgörande:2003-05-30

NOTIS: Not 102. Överklagande av C.M. av beslut om beredande av vård enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. - Skol- och fritidsnämnden i Helsingborgs kommun ansökte den 8 augusti 2002 om att C.M:s barn R, I och T skulle beredas vård enligt 1 § andra stycket och 2 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU. Till stöd för sin talan anförde nämnden bl.a. följande. Barnen, som är elva, fem och ett år gamla, har bott hos C.M., som ständigt flyttat runt med dem till olika bostäder och inte klarat deras dagliga omvårdnad. På grund av C.M:s röriga och stökiga liv har barnen under långa perioder bott hos mormodern. Vid placering av C.M. och barnen R och I på Lucerngården 1997 ifrågasattes hennes förmåga att ta hand om barnen med hänsyn till att hon var omogen och satte sina egna behov före barnens. Under perioden den 4 december 1997 - den 31 oktober 1998 var modern och I placerade på Grödbygården. R var också placerad där till en början men han vantrivdes och flyttade efter en tid till sin far. Efter placeringen på Grödbygården pågick eftervårdsinsatser i form av kontaktperson, stödteaminsatser i hemmet och familjebehandling av C.M. och hennes familj. Ingen del av dessa behandlingar fullföljdes av C.M. I hemmet förekommer också missbruksproblem såväl beträffande C.M. som T:s far A.A., som tidvis bor tillsammans med C.M. och barnen. För C.M:s del gäller det ett missbruk av bensodiazepiner. Redan 1997 försökte hon trappa ned sitt missbruk men detta misslyckades. Nu har hon påbörjat en ny nedtrappning av sitt missbruk. Det finns även misstanke om annat missbruk från hennes sida. Vidare visar hon missbrukarbeteende genom att hålla sig undan och utebli från avtalade möten. T.ex. visar journalerna hos BUP det mönstret att C.M. tar kontakt för att få hjälp men sedan uteblir och avslutar kontakten. - R har varit aktuell hos socialtjänsten sedan tidig ålder. När R vistas hos sin far har han emellertid en fungerande situation och nämnden föreslog därför att han enligt vårdplanen skulle placeras hos fadern. Något hållbart samtycke till den föreslagna placeringen av R synes dock inte föreligga från C.M:s sida. Beträffande I och T är den största och viktigaste förändringen som måste ske att ge dem trygga och stabila hemförhållanden som tillgodoser barnens behov av daglig omvårdnad och känslomässig trygghet. När det särskilt gäller I har förskolan signalerat oro för hennes utveckling. Hos T syns ännu inga oroande tecken bortsett från att han haft ett misskött sår och varit smutsig och ovårdad. Det är därför nödvändigt att placera även dem utanför C.M:s hem. - C.M. bestred nämndens ansökan och anförde bl.a. följande. En förutsättning för vård enligt LVU är att hemförhållandena är sådana att det föreligger en påtaglig risk för att barnens hälsa eller utveckling skadas. Den bedömningen skall göras på

grundval av konkreta fakta. Nämndens utredning är undermålig och bygger på andra- eller tredjehandsuppgifter samt antaganden. De enda som kan bedöma familjens situation och henne som förälder är familjebehandlingsteamet Dynamis och de nämns inte i utredningen. Vad angår uppgiften att hon skulle vara missbrukare förhåller det sig så att hon endast medicinerar enligt läkarordination. Hon tar Stesolid men håller på att trappa ned bruket av den medicinen. Något missbruk förekommer inte vilket visas av de urinprov hon lämnat sedan sommaren. T:s far A.A. är endast välkommen att bo med henne och barnen om han bryter sitt missbruk och är drogfri. Beträffande I och T har det inte framkommit något som talar för att det skulle föreligga någon risk för dem. I har haft kontinuerlig kontakt med samma dagis/förskola och man har därifrån inte uttryckt någon oro för henne. R har stora problem i skolan och hon har därför gått med på den föreslagna vården av honom. - R:s far T.S. tillstyrkte bifall till nämndens ansökan beträffande R. T:s far A.A. bestred ansökningen beträffande T och anförde att inget framkommit om att ett vårdbehov skulle föreligga. Barnens offentliga biträde anförde att de dittills företagna åtgärderna visat sig otillräckliga och tillstyrkte därför bifall till nämndens ansökan. - Länsrätten i Skåne län (2002-08-30, ordf. Hinn), som höll muntlig förhandling i målet, avslod ansökan och yttrade: Enligt 1 § första stycket LVU skall insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom göras i samförstånd med den unge och hans vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen (1980:620). Enligt 1 § andra stycket LVU skall den som är under 18 år dock beredas vård med stöd av lagen, om någon av de situationer som anges i 2 § eller 3 § föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den som har vårdnaden om honom och, när den unge fyllt 15 år, av honom själv. Enligt 2 § LVU skall vård beslutas om det på grund av misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. - Länsrätten gör följande bedömning. - Av utredningen i målet framgår att C.M. sedan lång tid har haft problem i form av läkemedelsberoende. Såvitt framkommit är det fråga om av läkare ordinerad medicin (bensodiazepiner). Att C.M. skulle ha något missbruk av annat slag har inte visats i målet. Utredningen visar inte enligt länsrättens mening att C.M. skulle brista i omsorgen om I och T på sådant sätt att det finns en påtaglig risk för att deras hälsa och utveckling skadas om de vistas i hennes hem. Länsrätten finner således inte att hemförhållandena är sådana som anges i 2 § LVU. Förutsättningar för att bereda I och T vård enligt LVU föreligger därför inte. Ansökningarna om att de skall beredas vård enligt LVU skall därför avslås. Beträffande R finner emellertid länsrätten att utredningen visar att det finns allvarliga brister hos C.M. vad avser omsorgen om honom vad avser gränssättning och vad gäller omvårdnaden om honom i samband med skolgången. Enligt länsrättens mening är problemen så allvarliga att det finns en påtaglig risk för att R:s hälsa och utveckling skadas. Hemförhållandena är därför sådana som anges i 2 § LVU och som enligt 1 § andra stycket LVU utgör en av förutsättningarna för att vård enligt LVU skall kunna ges. Länsrätten finner emellertid inte skäl att ifrågasätta det samtycke till den av socialnämnden planerade vården av R i faderns hem som C.M. har lämnat. Den planerade vården av R kan därför enligt länsrättens mening ges med stöd av

socialtjänstlagen. Även beträffande R saknas således förutsättningar för att bereda honom vård enligt LVU. Även denna ansökan skall därför avslås. - Skol- och fritidsnämnden överklagade och yrkade att kammarrätten, med ändring av länsrättens dom, skulle bifalla ansökan om vård enligt LVU av barnen R, I och T. Nämnden anförde bl.a. följande. Det vidhålls att det finns så allvarliga brister i omsorgen samt annat förhållande i hemmet att barnens hälsa och utveckling utsätts för en påtaglig risk att allvarligt skadas. Föräldrarnas egna problematik och behov är styrande och barnens grundläggande behov tillgodoses inte. R och I har tidigare varit omhändertagna med stöd av LVU 1997. En barnpsykiatrisk utredning då visade att C.M. hade påtagliga svårigheter att strukturera sin vardag vilket fick allvarliga konsekvenser för barnen. Hon hade ett omoget och självcentrerat beteende och ett begränsat samspel med barnen. Under den nu aktuella utredningstiden har det varit ständigt kaos. Många anmälningar har kommit in om att barnens föräldrar varit påverkade och att barnen farit illa. T:s farfar och andra närstående till familjen har vid upprepade tillfällen anmält att båda föräldrarna uppträtt i drogpåverkat tillstånd när de haft barnen med sig. Det har även förekommit anmälningar om att barnen stannat i sin utveckling och att det förekommer brister i omsorgen i form av att det inte finns mat och blöjor samt att hygien är eftersatt. Det förekommer även uppgifter om att mormor åter är den som har föräldraansvaret för framför allt I. Vid ett flertal tillfällen har socialjouren fått göra oanmälda hembesök. Föräldrarna har då inte varit anträffbara vare sig på telefon eller tänkbara adresser. Det har därför inte gått att kontrollera hur barnen haft det eller vem som haft hand om dem. Det finns uppgifter om att C.M. lämnat I och T till sina respektive fäder som båda är inne i ett aktivt heroinmissbruk. Det har även förekommit, till viss del motstridiga, uppgifter om att C.M. varit borta från barnen i 1-3 dygn. Hon har också missuppfattat tider och kommit fel tid och dag till socialförvaltningen, beroendesjukvården och vuxenbasen. C.M. har uppgett att hon vill ha hjälp med barnen och att hon inte orkar eller klarar dem under rådande omständigheter. Hon efterfrågar för egen del en utredning om hon lider av ADHD eller liknande problematik. Runt T föreligger många anmälningar. Det finns uppgifter om att han blivit bortlämnad, det finns misstankar om misshandel och det finns uppgifter om att han varit ovårdad. I är väldigt osäker känslomässigt. Enligt skolan och förskolan är det mest mormor som har hand om barnen. I vet inte om hon bor hos sin mamma eller hos sin mormor. I förskolan har man uppmärksammat att I inte mår bra. C.M. har till förskolans personal uppgett att hon har panikångest och att hon har svårt att lämna och hämta både I och T. Förskolan har inte kunnat ha utvecklingssamtal med henne. - Barnens offentliga biträde yrkade att kammarrätten skulle bifalla ansökan om vård av I och T men att ansökan skulle avslås beträffande R. Han anförde följande. Beträffande I och T åberopade han samma grunder som Skol- och fritidsnämnden uppgett. Han har följt R under en lång period. Utvecklingen har gått framåt. R är nu införstådd med att han skall bo hos sin pappa. Han anser därför att C.M:s lämnade samtycke skall accepteras och respekteras. R har varit hos sin pappa sedan juni 2002. Hans boende och skola är nu väldigt väl ordnat. R har rotat sig hos sin pappa och vill bo där. - R:s far T.S. yrkade att kammarrätten skulle bifalla ansökan om vård enligt LVU av R och anförde att behövlig vård

inte kunde ske med samtycke. - Såväl C.M. som T:s far A.A. bestred bifall till överklagandet. - Kammarrätten i Göteborg (2002-12-03, Nyström, Hansson, Palm samt nämndemännen Henriksson och Martås) biföll överklagandet och yttrade: Enligt 2 § LVU skall vård enligt den lagen beslutas om det på grund av misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. - I förarbetena till LVU (prop. 1989/90:28 s. 61-63 och s. 107-108) anfördes bl.a. följande. En lag, som är avsedd att utgöra ett skydd för barn och ungdomar, får aldrig bygga på förutsättningen att den unge skall ha varit utsatt för en redan konstaterad skada för att lagen skall vara tillämplig. En så allvarlig åtgärd som ett tvångsomhändertagande av unga bör inte få vidtas utan tungt vägande skäl. Uttrycket "en påtaglig risk för skada" innebär att det skall vara fråga om en klar och konkret risk för skada på den unges hälsa och utveckling. Det skall kunna gå att konstatera att risken för skada har en sådan inverkan på barnets hälsa eller utveckling att barnet har ett tydligt vårdbehov. Konkreta omständigheter måste alltså föreligga som talar för en risk för skada. Uttrycket "hälsa och utveckling" avser en persons fysiska eller psykiska hälsa eller sociala utveckling. Begreppet innefattar även psykiska lidanden som barnet utsätts för genom föräldrarnas beteende, t.ex. genom ständigt återkommande uppträden i hemmet till följd av missbruk av alkohol eller narkotika eller på grund av föräldrarnas psykiska sårart eller psykiska tillstånd. Också den unges utveckling i socialt hänseende kan skadas genom brister i hemmiljön. Med "brister i omsorgen" avses situationer då barnet utsätts för vanvård. Det kan vara fråga om att barnet allvarligt missköts i fråga om hygien, kläder eller mat men det kan även innefatta situationer då föräldrarna utsätter barnets hälsa för en påtaglig risk att skadas genom att inte se till att barnet får lämplig sjukvård eller nödvändig behandling. "Brister i omsorgen" föreligger också om barnets behov av känslomässig trygghet och stimulans allvarligt eftersätts t.ex. på grund av missbruk eller psykiska störningar hos föräldrarna. Det kan också vara fråga om djupgående konflikter mellan föräldrarna, där barnet får sitta emellan på ett sådant sätt att dess hälsa eller utveckling riskerar att skadas. Med uttrycket "något annat förhållande i hemmet" avses bl.a. fall då missförhållanden i hemmet inte i första hand beror på vårdnadshavaren utan på t.ex. en sambo till denne. - Utredningen i målet utvisar att R, I och T till följd av i första hand missbruks- och beroendeproblematik hos C.M. och A.A. levit i en kaotisk, konfliktfylld och oförutsägbar tillvaro med många uppbrott. C.M. har saknat insikt i problemens omfattning och konsekvenser och inte förmått tillgodogöra sig något av det otal försök med stödinsatser som erbjudits henne och hon har inte heller, trots ett flertal försök, lyckats genomföra en nedtrappning av sitt tablettberoende. A.A., som trots uppgiven separation från C.M. alltjämt vistas i barnens hem, har inte heller haft förmåga att komma till rätta med sitt missbruk. Förhållandena har lett till en avsaknad av struktur, en otrygghet för barnen och även vissa brister i den fysiska omvårdnaden av dem. Dessa förhållanden är att hänföra till brister i omsorgen om barnen och medför en påtaglig risk för skada i deras hälsa och utveckling. Såsom länsrätten konstaterat har R redan visat tecken på att han tagit skada av den miljö han levit i. Detta

framstår än mer tydligt genom den förändring till det bättre i hans beteende som kunnat iakttas sedan han placerades hos sin fader. Såvitt gäller I är skadan ännu inte lika uppenbar men de iakttagelser som rapporterats bl.a. från förskolan ger anledning till allvarlig oro. T har ännu inte visat tecken på någon skada men är med hänsyn till sin låga ålder i en särskilt utsatt position. Risken för att även I:s och T:s hälsa och utveckling tar skada av förhållandena i hemmet är påtaglig. Det föreligger därför ett vårdbehov för alla tre barnen. A.A. har inte lämnat sitt samtycke till vårdplanen såvitt gäller T. C.M. har inte samtyckt till vårdplanerna såvitt gäller de två yngsta barnen men har uppgivit att hon samtycker till att R bor hos sin fader T.S. Mot bakgrund av hennes tidigare ambivalens i fråga om R:s boende garanterar dock inte detta samtycke att R får erforderlig vård. Alla tre barnen måste därför beredas vård enligt LVU. - I överklagande yrkade C.M. att Regeringsrätten skulle undanröja kammarrättens dom och lämna socialnämndens ansökan om beredande av vård enligt LVU av barnen I och T utan bifall. - Till utveckling av sin talan anförde C.M. bl.a. följande. Socialförvaltningen har i utredningen påstått att hon inte "ser" barnens behov. Detta påstående görs utan att någon utredning skett beträffande henne och hennes förmåga att utöva föräldraskap. Utredarna har inte träffat henne tillsammans med barnen, inte heller någon annan som de hänvisar till. Föräldraförmågan har iakttagits av personal på familjebehandlingsteamet Dynamis, som har uttalat att hon är en varm och kompetent förälder. I och T är friska och välmående barn. Detta stöds av den utredning som åberopats i såväl länsrätt som kammarrätt. Kammarrätten har i sin motivering angett att hon inte förmått tillgodogöra sig någon av de otal stödinsatser som erbjudits henne. Detta är inte sant. De stödinsatser som hon påbörjat har hon fullföljt. Insatserna har dock varit kortvariga. Hon har upplevt att man inte beviljat de stödinsatser hon bett om. Hon har inte heller fått någon vägledning av handläggande socialsekreterare i fråga om vilka insatser som hon skulle behöva utan i stället har man valt att starta en utredning. Hon är beroende av läkarförskriften medicin, nämligen Stesolid. Detta är inte något som är ovanligt i sig och skall inte benämnas missbruk utan tablettberoende. Hon lever under ordnade förhållanden och har stort stöd av sin mor och sin väninna P.O. - Socialnämnden bestred bifall till överklagandet och anförde bl.a. följande. I enlighet med gällande lagar och barnkonventionen skall barnens bästa vara grundläggande i all bedömning. I det här fallet gäller det I:s och T:s rätt till skydd och god utveckling. Materialet visar att deras behov inte blivit tillgodosedda och att det föreligger en påtaglig risk för att deras hälsa och utveckling kommer att skadas. Barnen uppvisar även dokumenterade skador, vilka är hänförliga till uppväxtförhållandena. Det föreligger brister i omsorgen med följderna att I och T inte fått känslomässig trygghet, stabilitet och förutsägbarhet i sin vardag och inte heller nära och kontinuerlig kontakt och stimulans. De har inte kunnat skyddas från att dras in i de vuxnas konflikter. C.M. har för egen del problem avseende bl.a. läkemedelsberoende. Vård med stöd av LVU i form av placering i familjehem bedöms vara en nödvändig åtgärd för att garantera genomförandet av behövlig vård. I avvaktan på en placering i familjehem vistas I och T på behandlingshemmet Villa Lindö. Behandlingshemmet skickar veckorapporter till socialtjänsten. Av dessa rapporter framgår barnens avsaknad av rutiner och deras ovana vid

struktur. Rapporterna visar även att C.M. sätter sina egna behov före barnens och att hon har stora svårigheter att hantera sin egen ångest utan att denna förs över till barnen och får konsekvenser för deras välbefinnande. - T:s far A.A. motsatte sig inte att T bereddes vård med stöd av LVU. - Barnens offentliga biträde och ställföreträdare ansåg att kammarrättens dom skulle stå fast. - Regeringsrätten höll den 14 maj 2003 muntlig förhandling inom stängda dörrar. Vid förhandlingen hölls på C.M:s begäran vittnesförhör med P.O. - Regeringsrätten (2003-05-30, Lavin, Nordborg, Ersson, Dexe, Nord): Skälen för Regeringsrättens avgörande. Enligt 1 § andra stycket LVU skall den som är under 18 år beredas vård om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom och, när den unge har fyllt 15 år, av honom själv. Enligt 2 § skall vård beslutas om det på grund av misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. I uttrycket "påtaglig risk" ligger att det skall vara fråga om en klar och konkret skaderisk. - Frågan i målen är om utredningen visar att det på grund av brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet föreligger förutsättningar för vård av barnen I och T med stöd av LVU. - Omständigheterna vid tidpunkten för domstolens prövning är avgörande i mål angående vård enligt LVU (jfr RÅ 1983 2:102). Länsrätten fann att utredningen inte hade tillräcklig substans för att kunna läggas till grund för en så ingripande åtgärd som beredande av vård med stöd av LVU utgör. Under handläggningen i kammarrätten konkretiserades utredningen, men innehöll fortfarande en del otydligheter. - I Regeringsrätten har C.M. anfört att utredningen alltjämt är bristfällig. De invändningar hon framfört har bemötts av socialnämnden. Trots att en del anmärkningar kan riktas mot utredningen i dess detaljer har denna numera blivit så mycket fylligare att en helhetsbild framträder av barnens hemförhållanden och dessas påverkan på barnen. Det framgår att C.M. sedan lång tid använder ett ångestdämpande läkemedel och numera är ostridigt beroende av detta. Vidare är belagt att C.M. vid ett flertal tillfällen sökt hjälp och stöd från socialtjänsten och att hon också har fått hjälp och erbjudanden om stödinsatser. En gemensam nämnare för de framåtsyftande stödinsatserna har varit att de förutsatt en viss långsiktighet innan de kunnat förväntas ge något påtagligt resultat. Emellertid visar utredningen att C.M. saknat den nödvändiga uthålligheten, i följd varav hon avbrutit insatser, för att sedermera ibland vilja försöka på nytt, men på egna villkor. Det står vidare klart att C.M. har haft svårt att kontrollera humörsvängningar och att hålla barnen utanför hennes konflikter med andra vuxna. - Regeringsrätten sätter inte i fråga att C.M. har en vilja att komma till rätta med sin situation. Omständigheterna avseende hemförhållandena visar emellertid att C.M. periodvis saknar förmåga att sätta barnens behov framför sina egna, vilket i barnens perspektiv medför en bristande kontinuitet och struktur. Detta leder i sin tur till en så oförutsebar och otrygg situation för barnen att det kan konstateras att det föreligger brister i omsorgen. - Vad därefter gäller frågan om det på grund av det nyss sagda finns en påtaglig risk för att barnens hälsa och utveckling skadas har socialnämnden gett in två utlåtanden av den 24 mars 2003 från psykologkonsulten Johanna Hector. I utlåtandet om I sägs att hennes

Bilaga 2

känslomässiga utveckling inte kan betraktas som åldersadekvat, vilket gör att hon får svårt att på ett ändamålsenligt sätt använda sin förmåga på de kognitiva, perceptuella, motoriska och språkliga områdena. Vidare har hon en distanslöshet i sitt sätt att förhålla sig till andra, framför allt vuxna. Hon anses behöva mycket stöd och positiv bekräftelse. I utlåtandet om T sägs bl.a. att testresultaten främst visar en försenad språkutveckling och att han är något sen i utvecklingen av den perceptuella förmågan. Han anses behöva en närvarande vuxenkontakt. - Regeringsrätten finner sammanfattningsvis att det numera står klart att I:s och T:s psykiska hälsa och utveckling löper en påtaglig risk att skadas på grund av brister i omsorgen. Samtycke till behövlig vård har inte lämnats. Förutsättningarna för vård med stöd av LVU föreligger därför. Överklagandet skall således avslås. - Regeringsrättens avgörande. Regeringsrätten avslår överklagandet. (fd I 2003-05-14, M. Larsson)

LAGRUM: 1 § andra stycket och 2 § lagen ([SFS_1990:52](#)) med särskilda bestämmelser om vård av unga

ÄMNESORD: Vård_av_unga_-_bristfällig_utredning?
KLASSIF: 1901 TVÅNG_MOT_PERSON_SAMT_EKONOMISKT_TVÅNG
LVU ([SFS_1990:52](#))

LR: 1990:52_1 1990:52_2

DOMSTOL: Regeringsrätten Avd:1
MÅLNR: [7247-2002](#) [7249-2002](#)
FÖREDRAG: Se ovan
DOKTYP: Rättsfall Notis
KÄLLA: Regeringsrättens årsbok (RÅ)
NR: RÅ_2003_not_102
N:2004-02-05

[Upp](#)

<http://s443-www.infotorg.sema.se.ludwig.lub.se:2443/cgi-bin/infotorg/rbweb/vie...>